

NIEWOLA (1039) sb f

W pisowni łącznej (1038), w rozłącznej (1).

e jasne; -o- (126), -ó- (1) *Mącz* (29:1); w -a *wahania*.

sg *A niewola* (100); -ą (94), -a (4), -(a) (2); -ą : -a *RejZwierz* (3:1), *Mącz* (5:1), *OrzQuin* (9:1), *GórnRozm* (18:1). ◇ *G niewolęj* (241), *niewoli* (41), *niewolé OpecŻyw* (2); -i *Diar* (2), *ModrzBaz* (4), *GrabowSet* (4), *RybGęśli*, *PudłDydo*; -ěj : -i *WróbŻółt* (7:2), *KromRozm III* (2:1), *KrowObr* (3:1), *Leop* (6:2), *Mącz* (6 :7), *BudBib* (4:1), *CzechRozm* (29:2), *KochPs* (3:2), *SkarŻyw* (3:1), *StryjKron* (4:1), *KochFr* (1:1), *Calep* (1:1), *GostGosp* (1:1), *OrzJan* (10:1), *WujNT* (3:2), *PowodPr* (1:2), *SkarKaz* (4:1); ~ -ěj (26), -ej (2), -(e)j (213); -ej *SienLek*; -ěj : -ej *BiałKat* (2:1). ◇ *D niewolęj* (9), *niewoli* (7); -ej *BielKom*, *BibRadz*, *OrzQuin* (3), *HistHel*, *WierKróc*, *CzechRozm*; -i *March*¹, *OrzRozm*, *RejZwierz*, *BudNT*, *GórnRozm*, *WujNT*; -ěj : -i *SkarŻyw* (1:1); ~ -ěj (2), -(e)j (7). ◇ *A niewolą* (345) [w tym: -a (9), -am (4)]. ◇ *I niewolą* (53). ◇ *L niewoli* (146), *niewolęj* (27); -ěj *Mącz*, *WujNT*, *SkarKazSej* (3), *KlonWor*; -i : -ěj *Leop* (2:1), *BielKron* (18:1), *GórnDworz* (3:2), *RejPos* (6:2), *CzechRozm* (4:7), *SkarJedn* (4:1), *CzechEp* (1:2), *OrzJan* (12:4), *KmitaSpit* (1:1); ~ -ěj (4), -(e)j (23). ◇ *D a. L (cum praep „po”)* *niewoli* (58), *niewolęj* (9); -ěj *MurzNT*, *KromRozm II*, *NiemObr*, *KochMRot*, *WujNT*; -i : -ěj *Mącz* (2:3), *WujNT* (1:1); ~ -ěj (2), -(e)j (7). ◇ *pl A niewol(e)* (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. Brak wolności (879) :

a. Stan ludności podbitej, pozbawionej praw i zmuszonej do posłuchu przez zwycięzców; *servitus Modrz*, *PolAnt*, *Vulg*, *Cn*; *captivitas Vulg*, *Cn*; *comprehensio, servitium, servitudo Cn* (328) : *WróbŻółt* 52/7; *LubPs* hh5; *RejWiz* 69; Gdy miałta dobudowano/ Brony z zawierano/ łtraż po łtawianó/ policzono te ktorzy fie z niewoley nawrócili *Leop 2.Esdr 7 arg*; także y dom ten łpálili y zborzyli/ y lud w niewolą záprowadzili do Bábilonu. *Leop 3.Esdr 6/16*, *2. Esdr 7/6*, *Esth 2/6*, *Is 27 arg*, *Ier 22/22*; *RejZwierz 39v*; *BibRadz I 191b marg*; Gdy fie tedy do Skánderbegá wiele ludu z Epiru álbo Albániey náiecháło/ przywituiąc á miánuiąc go/ wyzwolenće^m z niewoley oyczyzny. *BielKron 243v*, 61, 355v; *GórnDworz Hh2*; Możemy to poznać z proroków: ktorzy przed niewolą żydy nápominali ku vpamiętaniu: iáko Ezáiafz/ Ozeafz/ y Iohel. Ci ábowiem przed ięntftwem Bábyłońłkim żydom prorokowali *BiałKat 131*, 131; rozłtąpiło fie morze/ y przełzli przez nie łuchemi nogámi z niewoley oney ludzie oni. *RejZwierz 204*, 241v; tedy wzdycháli łynowie Izráelowi od niewoli/ y wołáli: y włtąpił krzyk ich do Bogá od niewoley. *BudBib Ex 2/23*, *Ex 2/23*, I 386d *marg*; Boć y w Bábilonie w niewoley oney doczeńney miał też Bog łwoy Syon/ to ieft/ wybrane chwalce łwe *CzechRozm 120*; ktoremu Bog groził niewolą Bábyłońłką [...] Abowiem od czáfu tego/ gdy o tey niewoley Ezáiafz poczał mowić/ niż oná niewola przyłzłá/ dobrze więcęcy było niż łto lat/ á niewola łiedmdziełát lat trwałá *CzechRozm 132*, 117v [3 r.], 118, 118v [3 r.], 132 [2 r.], 144 (18); O gdybyłcie łłyłzeli głóły teraz pokutuiących dobrych onych Greków/ á w niewoli ná was wołáiących á krzyčzących *SkarJedn 401*; Lepiey Chryłtułowego namiestniká ná wolney łłuzbie Bożey łłuchác/ á niżli wtey niewoli Poháńcowi łię klániác. *SkarJedn 402*, 362; mordy wielkie y okrucieńłtwá czynili: brzemienne rołcináli: mężę pobiwłzy łony ich wniewolą prowałzili *SkarŻyw 528*, 558 [2 r.]; *CzechEp 153*; za włzeteczeńłtwem/ náłtaie wzgárdá práwá/ á zá tą idą wnątrzne zwády/ áz ołtátnie przyłtnie przychodłzi

niewola. *Górnrzm* 10; ábyście tym przymiérzem tureckim y przyiáźnią iego krześciánstwo wŷyŷtko/ siebie nákoniec lámych/ do mizernéy y niefczénéy niewoli nie wdawali. *OrzJan* 65, 15 [2 r.], 19, 30, 38, 43, (9); Niewolenie bliznich niewolą bywa karáne. Amos 2.V.6. *PowodPr* 69 marg, 9 [2 r.], 84; *SkarKaz* 550a; *SkarKazSej* 693a marg.

niewola czyja [= *tęgo, który niewoli*] [*w tym: ai poss (69), G sb i pron (7), pron poss (3)*] (79): azá niewiecie iŷ on wywiódł was z niewolé Faraonowé/ z motzné ręki nieprzyiácielŷkié *OpecŻyw* 116; *SeklKat* E; *Leop Ex* 3 arg; *BielKron* 463v; *RejPos* 158; *CzechRzm* 167; *SkarŻyw* 490 marg; *StryjKron* 265; *PowodPr* 13; gdy czás ládá ktory vpátrzy/ vciśnie was/ niewiem iáko do woyny tákiey gotowych/ y pod niewolą fwoię/ vchoway Boże/ podbije. *SkarKazSej* 660a, 668b, 698a. Cf »niewola asyryjska«, »niewola babilońska«, »niewola egipska«, »niewola madyjanicka«, »niewola pogańska«, »niewola turecka«.

niewola czyja [= *tęgo, który znajduje się w niewoli*] [*w tym: G sb i pron (8), pron poss (3), ai poss (3)*] (14): *LubPs* Y3v; *GórnrDworz* L6v; *RejPos* 103, 158, 251, 324; Abowiem ty wŷyŷtki ŷwiádectwá nic fie nie ŷciágáią do teraznieyŷzey niewoley ich *CzechRzm* 117, 166; *CzechEp* 153; poniewáź áni przygodá Wołofka/ áni Węgierŷkié niefczénicie/ áni niewola łásiedzka nas nie ruŷza *OrzJan* 13, 21, 71; *LatHar* 326. Cf »niewola ŷydowska«.

W charakterystycznych połączeniach: niewola bliska (2), długa (2), doczesna (3), mizerna, nieszczęsna (3), obiecana, okrutna (2), ostateczna, sąsiedzka (2), sroga (10), trudna, zdobyczna; w niewolę iść, pójść (2), (za)prowadzić (2); niewolą karać (2), uciskać; w niewoli poginać.

Zwroty: »być (a. bywać), mieszkać w niewoli (a. niewolej)« [*w tym: u kogo (8)*] = *servire PolAnt, Vulg, [szyk zmienny]* (28:3): á iako zabrano lud do babiloniei/ á iako tam lud ŷydowski będącz w niewoli płakał *WróbŻółt* 11; *KromRzm I* E4; Iáko záŷedł lud Izráelŷki do Egipthu/ y w iákiey thám potym był niewoli. *LubPs* Y marg, Y3, dd5v; *Leop Bar* 2 arg; *BibRadz Iudith* 8/13; *BielKron* 77v, 94v, 103v, 222v, 349; *RejPos* 18v, 56, 158, [279]v; *BiałKat* 128v; *RejZwierc* 253; *BudBib 3.Esdr* 8/78 [81]; *CzechRzm* 167; Y zmiękczył ludzkie fercá/ że ich litowali Y ci fámi/ V których w niewoli mieŷzkáli. *KochPs* 162; Był ŷwiát pod mocą [!] Rzymŷką/ był w niewoli v Afiriów był poddány Perłom: ale wŷdy záłoŷć vtráconéy wolnoŷci miála przedŷię nieiáką vciechę *OrzJan* 21, 21, 32 [2 r.], 33 [2 r.], 34, 68 (10).

»niewolą ci(e)rpiec« (4): *LubPs* S4v, Y2v; Albo tákież w Egipcie iáką niewolą/ iáką nieŷpráwiedliwoŷć/ iákie vciŷnienie círpielei ná on czás wierni Páńŷcy/ to iuŷ ŷyrzey z hiŷtoriei wiemy. *RejAp* 93; *RejPos* 141.

»mieć [kogo] w niewoli« (1): kthorzy [*poganic*] mieli w niewoli v fiebye myeć wierny lud iego/ y zgwałcić ŷwiętą chwałę iego. *LubPs* R2v.

»oswobodzić (a. wyswobodzić), wyswobodzenie z nie« [*szyk zmienny*] (2:1): *CzechRzm* 115v; Iá oyczynę miluiąc [!] Krolá zábić muŷę/ A w tym was wyŷwobodzić s toy niewoley tuŷę. *PaprpPan* Ggv; *SkarJedn* 330.

»w niewolą (po-, za)brać (a. wziąć), pobrany (a. zabrany, a. wzięty), pobranie« = *captivos ducere Vulg, PolAnt [szyk zmienny]* (16:6:1): *WróbŻółt* 11; Alboć iá [*naszą krainę*] kto zwoiował albo wziął w niewolą *RejJóz* M7v; *GliczKsiąŷ* N7v; nákoniec y ŷony im w niewolą pobrali/ y ŷyny/ y rozebráli ie/

á ziemię ich opánowali/ y poburzyli mury ich/ y podbili ie w niewolą [*in servitute*] łobie aż do dnia dzisieyffego. *Leop 1.Mach 8/10, Deut 1/39; BibRadz 3.Reg 8/46; álbo ogień z niebá nas poźrze/ álbo miecz domowy nas zwoiuie/ álbo poŝtronny nieprzyiaćiel nas w niewolą weźmie OrzRozm G2; BielKron 11v, 91 [3 r.], 95v, 97, 147v; kthory áby nie były pobráne w niewolą woýłká żydowłkie/ zábił onego okrutnego á zbroynego obrzymá Goliafzá RejPos 2; MycPrz II B3; PaprPan Hhv, Hh3v; PowodPr 30, 84; Lud w niewolą pobrano/ ízláchtę wybito/ zamki popłowano SkarKazSej 682b, 672a, 706b.*

»w niewolą (po-, pod)da(wa)ć, podany« [*szyk zmienny*] (18:1): ktory [*lud boży*] pográniczne pogańftwo trafil/ á w frogą niewolą łobye poddawáli. *LubPs S5v, gg5; KrowObr 63; Leop Os 10 arg; Kte^{mu} iefzcze wiele ich zapátrzywłzy fię ná niewiáfty połzáleli/ y podáni fá dla nich w niewolą [et servi facti sunt]. BibRadz 3.Esdr 4/26, Is,48 arg; iz Pan Bog częłtokroć płácze záłuiác narodu łwego Żydowłkiego/ iz ie podał w niewolą ludu Pogáńłkiego BielKron 463v, 113; RejPos 158 [2 r.]; CzechRozm 119; SkarJedn 402; SkarŻyw 558; WujNT 844; Nie nowiná to bywála Bogu podawác żydowłki lud łwoy w niewolą zá ínfze grzechy ich PowodPr 30, 9, 30, 31; SkarKazSej 688a.*

»w niewolą, pod niewolą podbi(ja)ć« = *in servitute premere, redegere Vulg* [*szyk zmienny*] (2:2): á (profil) żeby zdięli fnich iárzmo Greckie/ bo widzieli że w niewolą podbijáli á cífnęli krolełstwo Ífráelłkie. *Leop 1.Mach 8/18, 1.Mach 8/10; W tych łłowiech známienue iz Moábity Edomczyki ma podbić w wielką niewolą. BibRadz I 306b marg; SkarKazSej 660a.*

»przywieść [*na kogo*] niewolą« (1): Y tá niezgodá przywiedzie ná was niewolą/ w ktorey wolności wálze vtoną/ y w śmiech fię obrocą *SkarKazSej 673b.*

»w niewolą (przy-, wy-, za)wieść (*a. przywodzić*), zawiedziony, zawiedzenie« [*szyk zmienny*] (7:5:1): od Krolełtwá Sálononowego aż do zburzenia Ieruzálem á záwiedzenie w niewolą ludu do Bábiloniey *BibRadz I 219, I 191a marg, Ez 22 arg, Bar 6 arg; BielKron 88, 88v, 89, 265v; RejPos [226]; RejZwierc 42v; domy ich poborza/ á łyny ich w niewolą záwiodą [filios eorum captivabunt]/ ífz ku poimániu y ku głódomi zrodzą dzieć íwe. BudBib 4.Esdr 16/47; WujNT 808; PowodPr 75.*

»z niewoli (*a. niewolej*) (przy-, wy)wieść (*a. wywodzić*), przywiedzenie, wywiedzenie« [*szyk zmienny*] (26:1:1): *OpecŻyw 116; WróbŻółt V7; RejPos 122, 126; KrowObr 94; po przywiedzeniu z niewoley/ w óftáteczne dni przywiedzie Pan ná nie Gog Krolá z wielkim woýłkiem Leop Ez 38 arg, Ex 3 arg; BielKron 96v; RejPos 2v, 103 [2 r.], 158, 175, 324; RejZwierc [203]v; Iam wywiodł lud ten z niewoley [Ego eduxi populum istum de servitute]/ y podálem mu rołkazanie przes łługi moie proroki BudBib 4.Esdr 2/1; CzechRozm 105v, 183v; Iam ćiebie wywiodł/ z Egipłu niewoley ćięłzłkiey ArtKanc E9v; SkarKazSej 677a. Cf »dom niewoli«.*

»niewolą [*na kogo*] przywodzić« (1): áby wolnościá łwoią nie ginęli/ á niewoley obcył pánów ná fię nie przywodziłi. *SkarKaz)(2v.*

»w niewoli (*a. niewoley*) trzymáć, trzymájący« (2:1): *WujNT 838; iz Cyrus Krol Perłki/ był Krolem pogańłkim/ y lud Boży wniewoli łwey trzymał. PowodPr 13, 14.*

»z niewoley (*a. niewoli*) wybawi(a)ć, wybawienie, wybawiciel, wybawiony« = *liberatio ex servitute Modrz* [*szyk zmienny*] (14:11:2:1): Kthore łwięto iefł vłtáwione ku pámiátce onego łławnego wybáwienia z niewoley Egipłłkiey. *LubPs S4, Y3v, gg3; BielKron 49 [2 r.]; RejPos 2v, 32, 150v,*

251; *RejZwierc* 205v; A iáko Moyżefz był Wodzem y wybáwicielem ludu z niewoley Egipťkiej: tákże y on miał być wybáwicielem z niewoley *CzechRozm* 106v, 106v, 118v [2 r.], 119v, 122v, 125 (9); *ModrzBaz* 55v; Pan łługi łwoie z niewoláy wybáwił *KochPs* 171; *SkarŻyw* 558; *CzechEp* 153; *GrabowSet* F3v; *LatHar* 585; *WujNT* 104; *SkarKaz* 515b; *SkarKazSej* 698a.

»z niewoley wybić się« [szyk zmienny] (3): *BielSat* G2v; wybili [Rzymianie] łie z niewoley nieprzyiaćielom / Kráin pobranych záłie dołtáwáli/ y łwoie nieprzyiaćiele pod łwą moc przymušili *BielSpr* 60v; *StryjKron* 122.

»z niewoley się wyłomić« (1): iákoby łię mogł [Montwił] z niewoley Xiążát Rułkich z Litwą y z Zmodzią wyłomić/ y z płáenia onyck łyk y winnikow do Kijowá wyłwobodzić. *StryjKron* 265.

»wynić, wyłcie z niewoley« (1:2): báránka pożywáli s kwápieniem/ ná pámiátkę wyłcia z niewoley Egipťkiej. *BielKron* 36; [Cyrus] Dał iest Zydow wolność wynidz z niewoley ze włzyťkich krolełtw twoich *BielKron* 110v, 117v.

»wypuścić z niewoley« [szyk zmienny] (2): á po włzyťkich łrogich plágách onych/ ktoremi narod on Egipťki káráć raczył/ gdy niechcieli wypuścić z niewoley ludu onego iego *RejPos* 158, 103.

»z niewolej, od niewolej wyzwolić; z niewoli wyzwolenie« [szyk zmienny] (6:1:2): *BielKron* [85²]v; *KuczbKat* 179; Iełliby kiedy Pánowie Krzełćijáńłey chćieli łie pokułć/ á z niewoley wyzwolić mieczem Krzełćijáńłskie Ludzi od Turkow *BielSpr* 58, 57v, 61; *KochPs* 19, 79; á ilz na wyzwolenie ich [synów izraelskich] z oney ćięłżkiej niewoley/ połłány był. *SkarŻyw* 479, 490.

»zagnać, zagnany w niewolą« [szyk zmienny] (3:1): Sálmánázar pochodziwłł Krolá Ozee Iłráelłkiego zágnál lud Iłráelłki do ziemie Afyriyłskiej w niewolą/ á ziemię ich łwym ludem ołádził *Leop* 4.Peg 17 arg; *BibRadz* 4.Reg 18 arg, 2.Par 36 arg; *CzechRozm* 141v.

»zapędzić w niewolą« (1): y połęgá od ołłtrza mieczá: y zápędzá ie w niewolą [captivi ducentur] miedzy włzyťki narody *WujNT* Luc 21/24.

»w niewolą (za)przeda(wa)ć, zaprzedań« [szyk zmienny] (3:1): *RejPs* 66; Zydow przedał [Tytus] A to tyłiáć w niewolą [!]. *BielKron* 147v, 45; *MycPrz* I [A3].

»niewolej zbawić« (1): Pan wieczný łpráwiedliwółci O łwóy lud łye záłtáwił: Potłukł pętá w łwéy łrogołci/ A nas niewoláy zbáwił. *KochPs* 193.

Wyrażenia: »niewola asyryjska« [szyk 1:1] (2): Wroćiwłzy łie do Ieruzálem/ vczyłnił [Jozyjasz] tám wielkénoc/ wezwáwłzy teł ktemu tych ktorzy mogli vciec z niewoley Afyriyłskiej *BielKron* 91; *CzechEp* 153.

»niewola babilońska« = *captivitas Babyloniae Vulg* [szyk 19:6] (25): *Leop* 3.Esdr 2/15; *BibRadz* I 224a žp; *BielKron* 266; *OrzQuin* Y3; *BiałKat* 131 marg; *KuczbKat* 25; Abowiem áćłkolwiek Zydowie Krole łwe/ y zwierzchność Máiełłtatu Krolewłłkiego vtráćili pod niewolą Bábilońłką *CzechRozm* 167v, 117, 117v [2 r.], 118 [2 r.], 119v, 132 (14); *CzechEp* 153; *NiemObr* 71; Neemiałz będąć poimány w niewolą Bábilońłką/ vtráćiwłzy z ludem łwoim oyczynę miłá/ od nieprzyiaćioł zburzoná *SkarKazSej* 668a, 706a, b.

»niewola cielesna« [szyk 3:2] (5): Ktore wybáwienie nie tylko Izráelćzykom/ [...] obiecuie Bog: ále teł y włzyťłkim inłłzym narodom (choć nie łá iáko žydowie w ćielełłney niewoli) *CzechRozm* 119, 118; *CzechEp* 153 [2 r.], 154.

»niewola ciężka« = *servitus dura Pol Ant* [szyk 7:5] (12): O Grecya/ gdzie twój zacny naród się podział? Ipułtośzłaś niebogo: synowie twoi przed oblicznością twoją w niewoli ciężkiej są *BiałKat* 128; a przetoż ty [*Rachawehamie*] teraz włoży nam te niewole ciężkiej ojcą twego/ y tak ciężkiego iármá które ná nas kładł *BudBib* 2.Par 10/4; *CzechRozm* 165; *KochPs* 19, 79; *SkarŻyw* 479; *StryjKron* 122; *ArtKanc* E9v, M6, M7; *SkarKazSej* 677a, 692b.

»dom niewoli (a. niewolej)« = *domus servitutis Vulg, PolAnt* [w tym: wywieść z domu niewoli (8)] (11): *Leop Ex* 20/2, *Ios* 24/17; *BibRadz Deut* 5/6, 13/5, *Mich* 6/4; *KuczbKat* 270; Iam Iehowáh Bog twój którym cię wywiodł z ziemi Micraímfskiej/ z domu niewolej [*e domo servorum*]. (marg) Właśnie/ niewolników. (–) *BudBib Ex* 20/2; *StryjKron* 125; *ArtKanc* M6, M7; *KołąkSzczęśl* B.

»niewola egipska« = *servitus Aegyptiaca Modrz* [szyk 17:2] (19): *TarDuch* D3v; *WróbŻółt* V7; który się s tego wielce radował/ iż Pan Bog lud swój wybawił z niewolej Egipskiej *LubPs* gg3, S4; Gdy przydziecie do ziemi którą wam Pan Bog przez ojców náże obiecał/ ostrzegaj abyś nie zapomniiał Pána twego/ który cię wywiodł z niewolej Egipskiej do ziemi obfitej wżytkiego *BielKron* 44, 36; *RejPos* 32; *KuczbKat* 139, 25, 270; *CzechRozm* 106v, 122v, 125, 143v; Niewiem iefli Eiptska niewola była nád tę kmiącą więtśza. *ModrzBaz* 124, 55v; *CzechEp* 366; *LatHar* 585; Pałchá święto przednieyże Żydowskie, ná pamiątkę wybawienia z niewolej Egipskiej *WujNT* 109 marg.

»niewola madyjanicka« (1): a wybaw lud mój s tey frogiey niewolej Mádiánickiey. *RejZwierc* 205v.

»pojmany w niewolę« (1): a ony do których poimani są w niewolę [*qui captivos duxerunt*] nákłoń ku miłofierdziu/ aby się nád nimi zmiłowáli. *BibRadz* 3.Reg 8/50.

»niewola pogańska« [szyk 13:2] (15): Y tak ręką y niewolą pogańską Turecką od Bogá pokarani/ po rozmaitych krolestwach rozproszeni są. *SkarJedn* 305, 154, 171, 308, 310, 329; *PowodPr* 11, 31, 74, 75, 81; *SkarKaz* 40a, 580b; weyrzycie ná nas abyśmy nie ginęli/ y w domowej niesprawiedliwości/ y w pogańskiej niewolej. *SkarKazSej* 665a, 688a.

»niewola turecka« [szyk 4:1] (5): *SkarJedn* 306, 307; nie kładźcie ná wagę wielkość y frogość niewolę Tureckiey *OrzJan* 22, 29; iáko wiele do Tureckiey niewoli wpádło/ tych krolestw Chrześcijáńskich *SkarKaz* 2b.

»wieczna niewola« [szyk 2:1] (3): Dawid [...] zabił okrutnego a zbroynego Goliafá/ a wybawił woyską żydowską z wieczney niewolej. *RejPos* 2v; *PowodPr* 31, 40.

»wielka niewola« (3): *LubPs* hh5; *BibRadz* I 306b marg; Gdy byli za przeżrzeniem Páńskim do Egiptu zawiędzeni/ a w wielkiej a trudney niewoli thám byli. *RejPos* 140v.

»żydowska niewola« (1): Dániel Prorok/ który thám był wzyet z drugimi Żydy/ iż iuż przyżyły LXX lat Żydowskiej niewolej/ modlił się ku Pánu Bogu/ aby raczył dáć Żydom przywrocenie do Ieruzálem *BielKron* 110v.

Szeregi: »niewola a brzemię« (1): Wyjąć lud swój z niewolej a z brzemienia tak frogiego *LubPs* S4v.

»głód i (albo) niewola« (2): Pan obiecuie ná Ifraélá dla iego grzechow przepuścić głód y niewolę. *Leop Os* 9 arg; *KuczbKat* 25.

»niewola a jęctwo« (1): Miedzy rozproszaniem Żydowski/ nawięthśza ná nie była oná Bábilońka niewola á jęctwo Żydow/ y pędzenie do Babiloniei *BielKron* 266.

»niewola i moc« (1): odpisał [Patryjarcha] Papieżowi/ iż przyść nie mógł/ ani połłow pośląć/ prze niewolą y moc Turecką/ ktorzy mu tego nie dopuśczią. *SkarJedn* 307.

»poimanie a niewola« (1): vflyślawiły o vtrápieniu żydowski/ ktorzy po poimaniu á niewoley zośtáli *Leop* 2.*Esdr* 1 arg.

»niewola a (i) ręka [czyja]« [szyk 1:1] (2): *SkarJedn* 149; ná wyzwolenie ludu y narodu swego/ z ręki y niewoley iego. *SkarŻyw* 490.

»niewola i tyranstwo« (1): dla oddalenia niewoley y tyranstwa krolá Antyochá/ y innych postronnych nieprziacioł/ zdrowie swoie ważył. *SkarKazSej* 668b.

»niewola a udręczenie« [szyk 1:1] (2): wywiodł lud iego s frogiey niewoley á z vdręczenia wielkiego. *RejPos* 175, 324.

»utrapienie i sroga niewola« (1): Ale oni [Izraelczycy] Moizeszá słuchác niechcieli w onem ciężkiem vtrapieniu/ y wfrogiey niewoli [*propter angustiam spiritus et propter duram servitute*]. *BibRadz Ex* 6/9.

»niewola i więzienie« (1): siedmdziesiąt lat niewoley y więzienia ludu Żydowskiego. *LatHar* 326.

W przen (1) : Co widząc Egipczykowye frodze ye trapił/ Nyežnośną nyewolą ná ich rámyoná włożyli. *LubPs Y*.

b. Stan człowieka, który z racji swego urodzenia, pojmania na wojnie lub niespłacenia długów jest własnością pana i musi dla niego pracować; *servitus Mącz, Modrz; captivitas PolAnt, Cn; captivus Miech* (353) : *March*¹ A3v; *BierEz* Ov, Rv; Bądź ty niewolnikiem gdy służyć możesz, wolę ia proste pokarmy pożywać będąc swobodny nizli rokoszne w niewoli. *BielŻyw* 57; dwadzyeczya ofsob pvczono na okvp. [...] a szyedm ofsob yescze ślą vnych wnyewoly zośtalo *LibLeg* 11/140v; *RejJóz* C3v, 115, 16; *BielKom* D7; ażaden z was nie zośthanie coby nie miał być sługą ku rąbaniu drew/ (*marg*) To niewolstwo włożono iest ná nie aby ich nákarano zá zdráde/ ále nie ná wieki thrwála niewola oná [...] (–) *BibRadz Ios* 9/23; Przeto wyřzło łkazanie aby byli karani kto nie chce długow płacić/ álbo fie wyřługował w niewoli/ álbo w więzieniu fiedzyał. *BielKron* 107, 108, 455v; *Mącz* 294b, [388]d; *OrzQuin S marg*; *Górndworz* Iiv; *RejPos* 248; *BielSat* G; Zony ich podśaleś ná łup/ á corki ich w niewolą *BudBib Iudith* 9/3; *CzechRozm* 118, 167; *PaprPan* P4, Zv, Z3v, Cc; Aby się zá ich zdrowie potężnie potkali/ A Bracia w polon wzięta z niewoley wyrwali. *StryjKron* 702; *KochPieś* 52; *Calep* 214b, 903a; Iuż niewolnicze iármzo włóż ná tę cną łzyię/ A ia w téyże niewoli/ niech twé nogi myię. *Górntroas* 51, 11, 36, 60 [2 r.], 64, 65; *OrzJan* 22, 34, 44, 45, 112; *KmitaSpit* C6; *CzahTr* E4v; *GosłCast* 67; Tam zmyię miedzy łobą Gaura vbogiego/ Aliści on w niewoley v Turká frogiego. *KlonWor* 27.

niewola czyja [= tego, który znajduje się w niewoli] [*w tym: pron poss* (2), *G sb* (1)] (3): *RejJóz* I4v; *BielKron* 246; Vżalmy się też wždy kiedy frogiey niewoley bráciey nářzey miłey *VotSzl* B3.

niewola czyja [= tego, który niewoli] [*G sb i pron*] (2): *RejPos* 231; dawał ie w moc y w ciężką niewolą ich: tak ifz im dań dawać y niewolnicze posługi czynić/ y wiele vćłkow od nich cierpieć musieli. *SkarŻyw* 558.

W połączeniu szeregowym (1): Do iármá do Káydanow/ do wieczney niewoley Do grábárki/ do taczek/ do winnic do roley. *KlonWor* 30.

W przeciwstawieniach: »niewola ... wolność (5), swoboda (3), świeboda« (9): *BierEz* F; Iż mię acz na czos karze według swoiey woley Lecz nadśtawi [Bog] swobodą tey moiey niewoley *RejJóz* I4v, I6; *RejWiz* 56v; Assero in libertatem, Wymuyę z niewoley á przywracam ku wolności. *Mącz* 387c; gdyż iedno s tych lepśze ieśt niż drugie/ tho ieśt/ wolność chuda/ niżli niewola hoyna. *BielSpr* 28v; *ModrzBaz* 72; *PudlFr* 72; *Phil* F.

W porównaniu (1): Gdyż oto y chłop głupi/ dla nędznego brzuchá/ Wpada w ciężką niewolą/ iáko w śmołę muchá *KlonWor* 27.

W charakterystycznych połączeniach: niewola ciężka (2), hojna, nędzna (4), niežnośna, sroga (5), znośna; z niewoli wyjąć (wyjmować) (2), wyrwać (2); w niewolą iść, przystroić, wprawiać; w niewoli chodzić, siedzieć, wysługować się; w niewolą zasłany; wysługowanie w niewoli.

Przysłowie: Nie nie śmákuie w niewoli/ Kiedy wrzećiądz łzyię goli. *BierEz* R2.

Zwroty: »w niewolą brać« (1): Bo á co [...] człowiekowi od człowieká okrutniejszygo się złtác może/ iedno gdy rzeczy iego odeymuie/ w niewolą iy bierze [*in servitute eum redigat*] *ModrzBaz* 127.

»być w niewoli« = *servitute premere* *Mącz* (16): *LibLeg* 11/66; Iednego fina śtracił drugi był w niewoli Trzeciego iż tu posłał śercze go tam boli *RejJóz* O4v; *RejWiz* 88; *BielKron* 152v, 191, 462v; *Mącz* 320c; *RejZwierc* 227v, 235v; *CzechRozm* 144; PAumechus Egipski krol będąc [!] w niewoli/ Płakał śiedząc gdy pátrzał s ciemnicy powoli/ Ono wiodą Rycerze po bitwie przegráney *PaprPan* Aa4, Gg3v; *OrzJan* 32, 37, 38 [2 r.].

»niewolą, w niewoli cierpieć« (1:1): *RejJóz* I6v; Cum servitnte premeremur, Gdyśmy w niewoley byli/ álbo niewolą cierpieli. *Mącz* 320c.

»kupić [kogo] w niewolą« (1): yzyemia náśa y my twoi będziemy kup nas wniewolą krolewską [*eme nos in serviregiam* *Vulg Gen* 47/19; zakuć nas ná służbę krolewską *WujBib*] a day nam náśyenia *HistJóz* E3.

»[kogo] mieć w niewoli« (1): Y w on čás gdy iák Káwki po záłianey roli/ Ogárnęli Miedzyboż chcąc was mieć w niewoli *PaprPan* V2v.

»w niewolą (od-, po-, u-, w-, wy-, za)wieść, powiedziony (a. zawiedziony), uwiedzenie« = *abducere, captivos ducere* *Vulg* [szyk zmienny] (17:6:1): *WróbŻołt* 136/3 [2 r.]; y łzkodi, yako wniewolia livdzi wwyedzenie y bidla zapędzenie niemałe vczynily *LibLeg* 10/67, 10/56, 57, 58v [2 r.], 67, 67v (12); *BielKron* 270; *RejZwierc* 43; *CzechRozm* 252; [Litwa z Prusami] wielkie łupy y czterdzieści tyfięcy ludzi/ z rozmaitymi dobytkaami w nędzną niewolą wywiedli *StryjKron* 350, 235, 300, 406, 697, 777; *WerGośc* 213.

»z niewolej (się) okupować (a. wykupować), wykupienie« [szyk zmienny] (3:1): *LibLeg* 11/141, 141v; ábowiem wiele więźniów z niewoley wykupował [papież Jan VI] *BielKron* 167, 280.

»w niewolą pędzić, pognany« (2:1): abi bily poddany czy waschi ktorzi bily wnyewolią pognany wolnie wipwłczeny *LibLeg* 10/92; vderzyli ná miásto y wybráli wśzytko/ żony y dzieći wniewolą pędząc/ y bydło y rzeczy wśzytki ich poimáiąc á woiiuąc *SkarŻyw* 348; *StryjKron* 300.

»(po-, za)brać (*a. wziąć, a. (za)bierać*), pobrany (*a. zabrany, a. wzięty*), zabieranie (*a. branie*) w niewolą« = *captivos abducere; captivatus, captivus Miech; capere in servos PolAnt addicere in servitute Mącz* [szyk zmienny] (40:19:4): *HistJóz* D; Tamżego poraził, á łamego iąwłzy wziął w niewolą łancuchem złotim związane^{go} *MiechGlab* 66, 4 [2 r.], 38, 47, 48; dla they prziczini wtargnęli siie wpanstwo przyacziela nałchego y poddanich yego zabrali w niewolą *LibLeg* 10/56v, 7/68, 10/56, 56v, 58v [2 r.], 59 (23); *GroicPorz* kk4; *BibRadz* Gen 43/18; poczęli hárdzieć/ bierać ludzi w niewolą w Polſce y w Lithwie/ á robić imi iáko bydłem *BielKron* 346, 17v, 85, 99v, 106v, 107 (14); *Mącz* 87a, 387c; *BielSpr* 40; Syny włzytki pobiią/ dziewczki w niewolą Zábiorą *KochOdpr* D2; *SkarŻyw* 574; *StryjKron* 406, 617, 677; *GórnRozm* Dv, D2, D3, M2; iako ono obiecowal włzitkie duſze pobrane wniewola powikupowac/ ktore w Interregnu^m po Henriku Tatarowie pobrali beli *PaprUp* G3; Dopięrom poimána/ y w niewolą wzięta/ Dopiero włożoné łą ná mé nogi pętá. *GórnTroas* 65, 60; *VotSzl* E4, Bv.

»w niewolą (po- w)da(wa)ć (się), (po)da(wa)ny, danie; poddany pod niewolą« = *in servitute tradere Miech, servitiis a. servituti addicere; addictio Modrz* [szyk zmienny] (15:2:1:1): *BierEz* R2; W teyże porażce łwięti mąż Paulinus biſkup Nolanſki, łam łie dał w niewolą za łina iedney wdowy vbogiej. *MiechGlab* 48; *LibLeg* 11/13v; *RejJóz* I6; *RejWiz* 137v; A iſby wyzwolił ty/ ktorzykolwiek prze boiaſź ſmierci/ przez włzytek żywot poddáni byli pod niewolą [*obnoxi erant servituti*]. *BibRadz* Hebr 2/15; *BielKron* 243v, 359; *RejZwierc* 188v; Bo tym łpołobem łzkodá bywała nágradzana/ ábo oddánim we dwoy nałob/ ábo dánim wniewolą/ ábo zaprzédánim złodźieiá. *ModrzBaz* 78, 78, 122, 139v; *SkarŻyw* 103; *StryjKron* 46; Przeciw temu twé imię wyiętę czytano/ Y zaráz cie onému w niewolą podano. *GórnTroas* 64; *GosłCast* 15, 20; Rozłzarpano ná dwoie bezecnego kupcá/ Ktory podał w niewolą nie iednego głupcá. *KlonWor* 32.

»w niewolą poimać, jęty« [szyk zmienny] (1:1): Tamże Miſtrz zakonu Rodłkiego, iętego w niewolą połłał do Franciej [*captivnm in Franciam misit*], potimgo darował Papieżowi Alexandrowi łzołtemu. *MiechGlab* 68; *PaprPan* Kv.

»w niewolą skazać, skazan« (1:1): Nie mowie/ żeby kto zá iáką łprawiedliwą przyczyną niemiał być w niewolą łkazan/ iáko Noe Chamá łyná dla iego wylłepku w niewolą łkazał [*in servitute damnari possit ... servituti addixit*]. *ModrzBaz* 48v.

»z niewoli się wracać, wrocony« (1:1): *GórnDworz* Y8; Kiedy Ezdrás Prorok od Krolá Perłkiego był z niewoli wrocony/ do Ieruzálem *PowodPr* 52.

»wybawiać z niewolej« (1): á rozdáwać im bogáctwa/ y wywylłzać łtany ich/ thák iáko inłzy przychodzili á wybawiali ie z niewolej ich *RejPos* 231.

»z niewoli wyjąć« (1): Assertor, Obroncá. Wybáwiiciel/ Wyłwiebodźiciel/ Rátownik/ ten zwłáczá który ma moc z niewoli wywýć/ też w niewolą wziąć. *Mącz* 387c.

»wyłamać (*a. wyłomić, a. wyłamować*), wybić się z niewolej« = *excutere iugum, recuperare libertatem, servitute a cervicibus repellere Mącz* [szyk zmienny] (5:2): *BielKron* 108, 108v, 359; *Mącz* 287c, 339b, 348d; łtądże ielłczce y dziś v nieb ten obyczay/ ilł łie w niewolą dáia/ włzákke potym gdy łie zmocnili á obaczyli/ z niewoli łie Rułakom wylłomili *StryjKron* 46 [*idem BielKron* 359].

»niewola i obciążanie« (1): *Excudere iugum per translationem*, Iárzmo z fiebie zrzućić/ To yeſt nie chcieć być wiecey poſłufznym/ wybić fie z niewoli y obciążánia. *Mącz* 339b.

»pęto i niewola« (1): Ieden drugiemu pętá y niewoley życzy/ Frymárczy ná bliźniego/ pieniądze zań liczy. *KlonWor* 29.

»robota i niewola« (1): áby te [chrześcijany] ktorzy byli dla wiáry S. powiązani/ ábo ná robotę y niewolą potępieni/ trácono *SkarŻyw* 62.

»srogość a niewola« (1): Bo w zrułfył onych gniew nád niemi kthorem był dał wpośluffeńftwo ie/ ták iż rozmáitą frogość á niewolą nad niemi okázowali *RejPs* 158v.

»niewola a uciśnienie« (1): Wolności ony wdzięczne á kwitnące ich/ rokośszy ony obfite ich/ wśzytko w niewolą á w frogie wciśnienie/ w płáč á w nárzekánie obroćić raczył. *RejZwierc* 255.

»niewola i wolność« (1): Lecż y niewola y wolność [servitus et libertas] zbytnia przemierzła iest *ModrzBaz* 72. [Ponadto w przeciwstawieniu 1 r.]

»niewola i zguba« (1): y przeto w niewolą y wzgubę pogáńfką nie wpadł *SkarJedn* 310.

W przen (24) : Tákżec kto fwey wolności nie przeda w niewolą/ Iuż z lepśzą myłłą kroczy/ iuż mu fzydłá gołá. *RejWiz* 54v; Gdy fie ná fwiát vrodzi człowieczek vbogi. A fnađż ielżcze wnet s przodku iuż w niewoli chodzi/ Bo mu wnet być w więzyeniu fkoró fie vrodzi. Szpetnie go pieluchámi kráykami ściągáią/ Choć ielżcze nic nie zbroił á iuż więźniá máią. *RejWiz* 88, 13, 54v, 56v, 70, 88 (11); Przyfzły członki do żołádká żáłuiąc fie nań/ iż on fpokoim leży trawiąc/ á ony mułzą pracować/ przeto rzekły: czemu fie s tey niewoley nie wyłamiemy ábyfmy ná kogo pracowały *BielKron* 108v; *KuczbKat* 325; Przyrodzenie złe kiedy po fwey woli Buia/ iuż cnotá by w frogiey niewoli. *RejZwierc* 223v; Załż kto może być iuż w więtfzey niewoli/ Iedno fwych czałow kto nie ma powoli. *RejZwierc* 22 7 v, 231 [2 r.]; Rozum męłtwo to náłż ma/ pieniądze w niewoli/ Ktore fpokoynie fiedząc przelicza powoli *PaprPan* F2v; Y oddawfzy im [Adamowi i Ewie] Ray á pośfeyą náznáczywśzy/ przed zamkiem kazał beśtyom y ptáftwu wśzytkiemu ftánąc: y wyfzedwśzy z Ráiu oddał im ie ku pośłudze/ y niewoley *SkarŻyw* 260; *KochFr* 95; *GrabowSet* Q4; Ták niewola nieścierpi/ nie fpuści nikomu. Bądż on grof/ bądż on ksiáżę/ bądż wielkiego domu. *KmitaSpit* C6.

Wyrażenia: »niewolej ciężar« (1): którzy [ludzie w tureckiej niewoli] ciężkim niewoléy ciężarem wciśnieni/ ná was pogłáią *OrzJan* 32.

»jarmzo niewolej« (1): Ci téż fámi/ co fą w niewoli/ okrzykiem domowym/ zráżá z siebie to iármzo niewoléy fkoró wálżę broń obaczá *OrzJan* 33.

Przen (30) :

a) *Wieczne potępienie, piekło* (29) : *WróbŻołt* V7; ZA cię/ zá cię moy Chryfte/ kupiono tę rolą: Dla tych ktorzy z Oyczyzny záłzli w tę niewolą. *KlonWor* 81.

W połączeniu szeregowym (1): iż nam złego narodu obiecał to fwięte pokolenie/ ktore nas miało wybáwić á wyzwolić od onego wiecznego więzyenia/ y wieczney niewoley/ y z onego frogiego przekłętwá kthore było ná nas przypáđło przez pirworodny grzech *RejPos* 138.

W charakterystycznych połączeniach: niewola doczesna; z niewoli wyjść; w niewolą wpaść (4).

Zwroty: »z niewoli odkupić (a. wykupić)« [szyk zmienny] (3): gdys byl zginął/ on cie fwą fwiętą krwią z niewolé wykupił. *OpecŻyw* 64; *KromRozm III* Bv; *SkarKaz* 117.

»przywieść w niewolą« (1): iáko o nim [czarcie] Piotr fwięty piśze/ kráży iáko lew kogoby pożrzec mógł/ á przywieść w niewolą fwoię *RejPos* 2v.

»wybawić z niewolej« [szyk *zmienny*] (5): Qui educit vinctos in fortitudine [...] ktori wybawia iętcę z niewolej w mocy wielkiey/ (*koment*) Z niewolej, to ięst z odchłani piekielney [...] (-). *WróbŻołt* 67/7, X, aa5; *RejPos* 2v, 138.

»z niewolej, z domu niewolej wywieść« (1:1): Czemu niewłpominieć/ iż on thylko łam nas wywiodł/ zdomu niewolej/ nie od krolá Pháráoná/ ále z mocy Dyabelłkiey y zwietznych ciemności *KrowObr* 155v; ktori nas nie tylko s tey docześney/ ale y z oney wieczney niewolej á wiecznego przekłęcia wywieść á wybawić miał. *RejPos* 2v.

»od niewolej wyzwolić« [szyk *zmienny*] (3): mułyał ye krwyá łwoyá nałwyęłłá z grzechu omyć/ á łmyerýá łwá nyewinná od nyewolej czártowłkyey wykupić y wyzwolić *KromRozm III* Bv; *RejPos* 138; *SkarKaz* 117.

»(za)przedać w niewolá« (2): Toż też pomni/ byś záprzedał y łam łiebie y włzytkę máiętność łwoię w wieczną niewolá/ iż łobie tym nigdy nic pomoc nie możęł/ ięłli łie z zupełną wiárá nie vcieczęł do miłofierdzy Pána łwego. *RejPos* [249]v; *RejZwierc* 222v.

Wyrażenie: »niewola diabelska (*a. czartowska, a. szatańska*), czarta« (4:2): *KromRozm III* Bv; iż miał zetrzeć łceptrum poborce tego á krolá tego/ á wyiáć nie z niewolej ięgo [*czarta*]. *RejPos* 19, 2v [2 r.]; Zátyłmże łzłó iłz w páđli w potępienie wieczne y niewolá dyabelłká/ ktorego posłucháli *SkarŻyw* 261, 262.

»niewola piekielna, faraona piekielnego« (1:1): iż pan Ięsus ktori ięst głóś y łłowo boga ołcza przez łmięrc łwá wielmożnie wywiodł z niewolej piekielney ołcze łwięte. *WróbŻołt* 17; *CzechRozm* 262.

»podany w niewolá« (1): iż on rozwiązać miał naród żydowłki/ kthory był zwiázány zakonem á przekłęciem/ y podány w wieczną niewolá czártowłká *RejPos* 2v.

»niewola łmierci i piekła« (2): ále iż zgrzełzyli/ á dla grzechow w niewolá łmierci y piekła wpáđáli *CzechRozm* 119, 119.

»niewola wieczna« [szyk 10:4] (14): iż krzełt wybawia z niewolej wieczney: a z tego łie záłmucza dyabeł. *WróbŻołt* aa5, 10; *RejKup* cc7; A łtáđ ná mię przypáđłá tá wieczna niewola/ W ktorey iá tak nęđznicek podobno trwáć mułzę/ Lecż ty łepiey nieboże opátruy łwá dułżę *RejWiz* 193, 164; kthory [*Zbawiciel*] łie zyáwić miał/ á nas nie tylko s they docześney/ ále y z wieczney niewolej á z mocy czártowłkiey wykupić á wybawić miał. *RejPos* 2, 2v [2 r.], 107, 138, [249]v; *RejZwierc* 222v; *HistHel* [A2]; *SkarKaz* 117b.

Szeregi: »potępienie i niewola« (2): Vtráćiwłzy takie dáry Bółkie y w potępienie y niewolá łzátáńłká w padwłzy/ Iáđamy Iáwá [...] płákáli. *SkarŻyw* 262, 261.

»niewola a przekłęcie« (2): á iż theż iuż wiefł/ iż ięst zdárt á zniłzczon on Cyrográph á obowięzek thwoy/ kthorym cie byli obowięzáli wieczną niewolá á wiecznym przekłęciem przodkowie twoi *RejPos* 107, 2v.

»więzienie a niewola« (1): O iákież to więźnie powiedzie ten Pan przed oczýmá náłżymá ku pociefze náłzey/ ktore iuż poráziwłzy męká łwoiá/ dawno wdáł w okrutne więzienie á w niewolá; á zwłáłzčá łprzećiwłniki náłże *RejPos* [136]. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

b) *Życie na ziemi* (1) : Prze bóğ/ páńie móý/ długoli Człowiek bęđzie w tey niewoli? Rácz mi kres dni mych obiáwić/ Kiedy Przyiđdzie łwiát zółtáwić. *KochPs* 57.

α. Pojmanie, uwięzienie, zatrzymanie, wzięcie do niewoli; captivitas Mymer¹, BartBydg, Mącz, JanStat, Cn (28) : Captivitas. Gefegnis. Niewola. Mymer¹ 12; BartBydg 22b; RejZwierz 40 marg; Insularius. Wyłepny. To yeft profty/ nieważny/ yęćieć/ godni ná wyłpę w niewolą posłania. Mącz 171d, 35c.

W przeciwstawieniu: »swoboda ... niewolą« (3): Bo czałem wierę o głodzie Lieplfi ziwot na fwobodzie Nifz wrołkoffi a wniewoli RejRozm 396, 407; Więżniami fię więc czynią/ chroniąc fię dzielności. Choćia fą ná fwobodzie/ zmyślaią niewolą KlonWor 53.

Zwroty: »być, będący w niewoli« [szyk zmienny] (3:1): Iefliby Oycá w niewoli będącego rękoiemftwem álbo długiem ná fwą Perfone przyiętym/ ile by mogł niewyzwalał GroicPorz 14v; BielKron 55, 300v; Wiem żeś ty we Włofzech był/ gdzie zbrodnie choćiayby na nie nikt nie fkárzył imáią: pytam cię/ byłżeś ty tam kiedy w iákiey niewoli? GórnRozm C.

»w niewolą imać« (1): Iefzcze fłał kozę/ iefzcze cycek w gębie trzymał/ Kiedy go nátráfił ptak/ y w niewolą imał. KmitaSpit C5v.

»mieć w niewoli« (1): Niech fię tym cieszy/ że mię ma w niewoli/ Ręce mógl zwięzać/ myśli niezniewoli. KochFrag 24.

»w niewoli trzymać« (1): á tak on młodzieniec przez długi czás był w onym ięctwie. Ten który go w niewoli trzymał/ cudną corkę miał HistRzym 4v.

»z niewolej wybawiać« (1): Więżnie z niewolęy wybáwić [ex captivitate liberet JanStat 717] [...] powinien SarnStat 451.

»wybić się z niewoli« (1): Wybiymy fię z niewoli (mowią) á ich troki Rzućmy z rąk fwych GrabowSet E3v.

»z niewolej wynieść« (1): wkazáli do Lácedemonow: iż ich posłow nie pułzczą/ áżby też oni Krolá ich puścili/ co musieli vczynić Lácedemonowie/ gdy im fzło o wiele perfon zacnych á owym tylko o iednę. A tak z niewoley wyfzli zá fprawą dobrą páná fwego BielSpr 38.

Wyrażenia: »ciężka niewola« (1): Iednęż mam wolność w fwéy ciężkiéy niewoli Ze fię wždy moge náplákác do woli. KochFrag 24.

»niewola wieczna« (1): Ani fię iuż do śmierci/ w oyczyźnie ogláda. Ale w niewoli wieczney pod Pány frogiemi/ Opłákuie niefzczęście KmitaSpit A3.

»wzięt w niewolą« (1): A gdy był porázon y wzyęty w niewolą Odenát od Saporá krolá Perfkiego BielKron 153v.

Szeregi: »pojmanie i niewola« (1): Aby ci/ ktorzyby od fałzu vftaw/ mow/ świádectw y mniemánia fałszywego vwiedżieni y poimáni byli/ przez prawdę záś zbáwienną/ z onego poimánia y niewoley mogli być ofwobodzeni CzechEp 5.

»swoboda a niewola« (1): Koth zelwem rosprawia o swobodzie a o niewoly Koth Prziffedfí do lwa do krati mowy RejRozm 391 nagł.

»niewola a (i) więzienie« [szyk 3:1] (4): iż w zwirzchownym á doczeńym kroleſtwie Dawidowym miáły ná lud zakonny przychodzić rzeczy fprzećiwne/ iáko więzyenie y frogá niewola LubPs T4, Sv; RejZwierz 205v; (marg) Nie ieft Pan zámkniony w niebie. (–) Takie fałsze ktore tę niewolą y więzienie ná Páná kłáda/ y rozumowi fię fprzećiwiáią SkarKaz 243a.

W przen (3) : CzechEp 5; Prześlądując mnie/ wiedli w miejsce ciężkie/ Niewoli i ciężkie. GrabowSet Rv, E3v.

β. *Praca niewolnicza (3) : Angaria, Niewolstwo/ Niewola/ Pośty/ albo/ podwodą/ to yeft/ Nayemne konie/ od miałyta do miałyta rozłożone. Mącz 9d.*

Zwrot: »zniewolić niewolą« (1): obciążył rycerstwo swe służbą wielką [servite fecit exercituum suum servitude] (marg) Zniewolił rycerstwo swe niewolą. (–) około Coru/ każda głową obłyśiała/ y każde plece łtarte/ á zapłaty mu nie było BudBib Ez 29/18.

Szereg: »praca a niewola« (1): Damnatus longi Sisyphus labori/ Ná wieczną pracę á niewolą wskazań. Mącz 77b.

γ. *Pańszczyzniana zależność chłopca; servitus Modrz (15) : BielKron 438; Ale mówię o tey zwyczajney niewoli/ ktorey pánowie nád poddánemi/ okrom wśelkiego ich wyłtępku używają: odeymuiąc im ziemię y majątność gdy się iedno łpoda/ á iáko się w niektórych powiećciach zachowuię/ przedawając ie iáko bydło. ModrzBaz 48v, 88v, 124; PowodPr 70 [2 r.].*

niewola czyja [w tym: ai poss (2), G sb (1), pron poss (1)] (4): RejRozpr E4; Ktoż tedy niebaczy/ że tá wolność zwielką ludu prostego á niemężnego niewolą ięft złączona? ModrzBaz 72. Cf »kmiecia niewola«.

Zwroty: »[u kogo] w niewoli być« (1): męcząc Biskupy kápłany powiádając/ ma być wolność krześcianka powżem łwiećie/ ku ktorey ináczey przyść niemożem áz okrutniki wybijem/ v którychelmy w niewoli byli BielKron 202.

»z niewoli wybawić« (1): Wielki tedy pożytek rozumieymy być łkárbu Rzeczyłpolitey o ktorem powiedzialem/ ięfli przezeń kmiećie náłze ztey niewoli wybawimy [a sewitude ista liberaverimus]. ModrzBaz 124v.

»z niewoley wybić się« (1): łami [chłoptwo] też áby się z niewoley wybili w ktorey byli v łwych przełożonych BielKron 201v.

Wyrażenia: »kmieci(a) niewola« (2): Ale nam chudym prołtakom Zewłłąd ćirpieć nieborakom (marg) Kmiećia niewola. (–) RejRozpr D4; ModrzBaz 124.

»ślachecka niewola« (1): ktore lud gburłki poddawa pod łłachecką niewolą/ gorzey niż pogánłką. PowodPr 68.

»wielka niewola« = summa servitus Modrz (2): Ale prołty lud Kmiecy w wielkiej niewoli/ á łami się w nią przedawają. BielKron 437; ModrzBaz 72.

Personifikacja (1): Niefzczęłliwé vbółtwo w pułkółzkách się wlecze [...] Cierpliwość podle wozá idzie vbogięgo/ Y sniewola łancuchem y pętem ściśniona KochMRot C2.

c. *Ograniczenie lub brak swobód obywatelskich w państwie; podleganie tyranii tj. władzy nie określonej przez prawo; tyrania; servitus JanStat (82) : gdybyśmy to utracili, żeby naszego stanu ku sejmowi nie było potrzeba, jużci by łacno niewola urosła. DiarDop 111; koźdę Hołpodárłtwo y Księłtwo/ łczyra niewola ięft: Poddáni w Księłtwách/ przeciwko krzywdzie zwiérzchnięgo Pána obróny niemają żadnéy/ włádnie im Pan zwiérzchni iáko chce/ gárdło poddánemu bierze kiedy chce OrzQuin P, A3v, C4v, I3, O3, Q2 [2 r.], Q2v, Q4v marg, Sv; nigdziey gorzey ludziom/ iáko pod Tyránłtwem iednego: czemu się każdy dobrze przypátrzyć może/ widząc Thurki/ Wołochy/ Mołkwę w iáko*

frógiey żywą niewoli. *GórnDworz* Gg2v; *WierKróc* A2; tak tedy biedna Litwa ná ten čás nie máiąc potężnych á mądrych Senatorow w niewoli prawie vwichłana była *StryjKron* 512; Gdy przychodziła ná Seym tá poprąwá/ á było namniey co w niey ostrego/ wnet zákrzyknęliście/ niehcemy tego/ niewolaćby to była/ Boże vchoway. *GórnRozm* K2, A4 [2 r.], A4v, C, F3v; *Phil* N3; Nie nowinać wprowadzić bydz niewolnikiem iednego: ale to nowa niewola/ y przedtym nieślychána/ gdzie śtan twóy gorłzy niż beśtiiéy iákiéy bydz muśi. *OrzJan* 21; Zkąd iálna rzecz/ że okrutnością/ niewolą/ y liczbą/ ząwłze była Azya śławna *OrzJan* 41, 42.

niewola czyja [= *tęgo, który znajduje się w niewoli*] [*w tym: pron poss (2), G sb (1)*] (3): I tychże my to bronić podatkiem swym mamy, niepobożności, niesprawiedliwości, niewoli swej? *Diar* 35; Gdym był w Niemcoch á potym we Włofzeeh/ przypátrzywałem fye niewoli ludzi onych/ nie rádźi fye tám zwierzchni Pan poddánego śwego *OrzRozm* L3v; *BielKron* 326.

niewola czyja [= *tęgo, który niewoli*] [*w tym: ai poss (5), G sb i pron (3)*] (8): *BielŻyw* 5; iż tenże Kápłan/ pośtánowia Królá/ nie nád niewolą Turecką/ álbo Mořkiewfką/ álbo Książęcą iáką/ ále nád dziedźictwem Bożym/ którego dziedźictwá wolność przyrodzoną właśnością iest *OrzQuin* V, R2 [2 r.]; iż Bázylides y Márcyalis z Hiszpániey od innych Biskupow potępioni áppellowáli do Stephaná Papieżá/ ná on čás ielźcze gdy Papieże pod Tyrrány prawie wniewoli ich żyli. *SkarJedn* 128; *KochPs* 17; *SkarKazSej* 677b, 693a.

W przeciwstawieniach: »wolność (22), swoboda (5), swawola (4) ... niewola« (31): *BielKron* 238; Ale y do Tátar fye obróćmy/ y do Wołoch ludzi niewolnych téż pódźmy: wśzędzie naydziećie wolność Polfką górę mieć nád wśzeláką niewolą. *OrzQuin* R2, Pv, P2v, P3, Qv, Q3 (10); bo oni śami telko śą ná śwobodzie/ á poddáni póspolicie wśzytczy w niewoley. *GórnDworz* Ggv; A Czechowie/ Moráwcy/ Ślężacy iż przywykli niewoley/ á śmáku Wolności nigdy nie vczuli *GórnRozm* A4; iż tu w Polścze iedni ludzie śą w wielkiey niewoli/ á drudzy w wielkiey śwey woli *GórnRozm* B, A3v [3 r.], A4 [4 r.], A4v [2 r.]v, B marg, B2v [2 r.] (19).

Przysłowie: Iżeś tedy przyznał/ że tu iest wielka Wolność/ tedyć ono prawdá/ co dawno powiedźiano/ iż w naywśiętśzey Wolności/ naywśiętśza niewola. *GórnRozm* B2v.

Zwroty: »w niewoli (a. niewolej) być« (2): *GórnDworz* Hh2; Witayeieřz mili ośłowie/ S Seymu pánowie Pośłowie/ Nadobniećie vrádzili/ Abychmy w niewoli byli. *RejZwierc* 234.

»w niewoli chować« [*श्यक змиenny*] (2): Byli ná tym niektorzy/ áby zá małżonká wźięłá Philipá Cefárfkiego śyná/ ále Wiátus/ Suffolcyus/ z drugimi byli przeciw temu nářzekáiąc/ iuż cudzoźiemcy nas w niewoli będą chować/ kthorzyśmy ząwždy byli w wolnościách śwoich. *BielKron* 238; *GórnDworz* Hh7.

»niewolą cierpieć« (1): Otoż iuż iedná śtroná/ iákoby przemogłá/ populus wźiał rząd ná się/ á iego tęn obyczay iest/ ábo pokornie niewolą ćierpi/ ábo hárdzie rořkázuie/ á prawie/ iákom rzeķł wyzśzey/ Tyrannifuię *GórnRozm* M3v.

»w niewolą przywieść« (1): by nas iedno Solon pod pokrywką thych praw w iáką niewolą nie przywiodł. *RejZwierc* 84.

»uchodzić niewoli« (1): Vchodząc niewoli od Krolá/ w padamy w niewolą v możnieyřzych. *GórnRozm* C2v marg.

»w niewolą się wdać« (1): Krol Fráncufki wfkazał/ yż mu [księciu Kliweńskiemu] żony niedádzą/ iáko temu kthory fwego fthanu y rodzáiu fłowá y wiáry zápomniál/ á w niewolą fie [u cesarza] wdał mnie iuz przyiaćielá niema. *BielKron* 221v.

»z niewoli wynić« (1): z téy niewoléy przyrodzónéy wynidź/ niechayże o Vnią z Polłkim Królestwem pilnie fye ftáráią *OrzQuin* Pv.

»z niewoli wyswobodzić« (1): abyś [WKM] w to miłóściwie a ostroźnie wejżreć raczył, nas z takowej niewoli, w którą nas gorzej niż do Egiptu ciągną, wyswobodził. *Diar* 86.

»z niewolej wyzwalać« (1): SOLon [...] Then Atenłkim panom wyborne vftanowił prawa [...] á tak za wiele czałow ie rządzil, y z niewoley okrutnich panow fwą opatrznóścią ie wyzwalał. *BielŻyw* 5.

»żyć w niewoli« [szyk zmienny] (2): *SkarJedn* 128; fą złoczińftwá y tám/ gdzie ludzie żyią w Wolności/ y tám gdzie w niewoli żyią. *GórnRozm* A4v.

Wyrażenia: »nędza niewolej« (1): áby wyfzedł okrutnik nałz [Mojżesz]/ co nas przywiodł na nędzę niewoley fwą chytrofcia/ co nam vftawił frogie á gwałtowne przykazánia *BielKron* 41.

»niewola tyrańska, tyranow« (2:1): Powftánę ia (powiada) ná rátunek łmutnych/ A wyrwę ie z niewoléy Tyrannów okrutnych. *KochPs* 17; Wyiál ie [królestwo polskie] P. Bog z niewoley tyránłkiey/ ále ie pod fwe práwá świete y fprawiedliwe/ y fłůżbę fwoię zniewolił. *SkarKazSej* 677h, 693a.

»wielka (a. największa) niewola« (7): *OrzQuin* S3; á wráćiać fie do Polłkiey Wolności/ ty iá wychwalałz/ á ia nie tylko iey nie przyznawam/ ále powiádam że tu iełt wielka niewola. Y dokłádam iźby mi znośnieyfy był ieden Tyran/ niż włzyfcy. *GórnRozm* C3v, B, B2v, B3v, C, L3.

Szeregi: »ciężkość i niewola« (1): Gdyz oni [poddani naszej Korony Polskiej] nietelko wiedney rzeczy alie wkazdey potrzebie iem [Pruskiemu Księstwu] zobrony fie nievymavialj y to wiedzą, y wkronikach fwych mayą, ze iem kv vizwolieniv z ciężkołczy y nievoliey zakonney [ex oneribus et servitute ordinis *JanStat* 933] moczą fwą pomogli, a fwobodę ich krwią fwą Riczerfką obliali y odkvpieli. *ComCrac* 11v.

»nędza a niewola« (1): Abo też żeby mógł złe Krole/ Tyránny Kfiążetá/ wyćiśnác/ y wygnác/ á te ludzie podług przyftoieńftwá rządzil/ ktorzy pod nimi w nędzy/ á niewoley byli *GórnDworz* Hh2.

W *przen* (5) : Záięcégó iełt fercá niewola/ piérweyći oná vćieka/ á niżli iá fwobodá płofza: niechay niewola w kámchach/ álbo y w złotogłowach [!] ná Bedewiách/ álbo y ná Dżiánétoch hárdzie ieżdźi *OrzQuin* Q4v.

Wyrażenia: »niewola dyjabelska« (1): iź fye był ten świete Lotr vrodził w Księłtwie/ to iełt/ w niewoli Dijabelłkiey *OrzQuin* P3.

»jarzmo niewolej« = *iugum servitutis JanStat* (2): [Solon] nie thylko że lud od niewoley fie vfthrzenia odwodził/ nápominánien fwym częłtym y vkázowánien że iuz bliłko iárzmo niewoley/ ále y záłtáwianien fie Pifiłtrátełowi/ áby przedłiewięcia fwego nie wykonał. *Phil* N3; *SarnStat* 987.

Przen: *Spółczeństwo lub państwo, w którym nie ma wolności obywatelskich* (1) : á Królem fwym/ Polakowi záwłze połtápic mułi: by téż dobrze Polak w šíermiędze ná wole ná hárc przeciłwko téy niewoléy wyiechał. *OrzQuin* Q4v.

d. Stan psychiczny, w którym człowiek nie może robić tego na co ma ochotę, narzucający zależność psychiczną od innych lub od czegoś; *servitus PolAnt*, *Modrz*, *Vulg* (115) : *BierRozm* 15; *RejRozpr*

C2; Kto ręczy ten niewolą/ łam łoby zádawa/ A kto w długi záchodzi/ w więzyeniu rad łtaw. *BielKom* B8; *KochZg* A2; słał łie wnet poddánym grzechowi y łmierci/ w ktorey niewoli ták dłuęo był zádzyerzan *RejPos* 14v, Bv; *RejZwierc* 226; *WierKróc* A4; *BudNT Hebr* 2/15; *CzechRozm* 30; *WujNT Gal* 4/24; *Libertas*, wolność á ię włáfniey názowiemy/ nieznośna łwawola/ málzkárą wolności głupie przyobleczona: á łtád zás włáfná niewola. *PowodPr* 61, 64.

niewola u kogo (2): vchodząc tego żeby was Krol zniewolić nie mógł/ iefteście w niewoli v włyftkích *GórnRozm* C2v, C2v *marg.*

niewola pod czym (1): przez ktore tych tám rzeczy ćielefnych opiłanie/ [...] znaczyć y opiłat duchowne/ to iefł niewolą pod zwierzchnością Fáraóná piekielnego *CzechEp* 366.

niewola czyja [= *tęęo, który (co) niewoli*] [*w tym: G sb i pron* (14), *ai poss* (16), *pron poss* (1)] (31): *ComCrac* 11v; *SeklKat* Tv; *LubPs* V6v; A to łwięę Kfiąęę/ á ten łwięęty krol ktory łie tu zyáwił/ áby cie nie tylko wybáwił s tey docześney niewoley łwiátá tego/ ále z onęęo wielkiego á okrutnego wiecznego więzyenia *RejPos* 19, 33, 47v; *KuczbKat* 30; *RejZwierc* A6v, 66v; [*gadka*] ktora ludzi od Chriřtułá do Moyzełzá/ od ewánieliey wolności/ do zakonney niewoli/ od przymierza nowego/ do tałtámentu łtáreęęo/ prowadzi. *CzechRozm* A6v, 79v; *SkarŻyw* 71; Sará lepák wolná nowy zakon znaczy/ á Izáák iey łyn/ Chreśćijány z niewoli Moyzełzowej przez Chriřtułá wyzwolone. *WujNT* 661. *Cf* »niewola cielesná«, »niewola grzechu«, »niewola szatańska«.

niewola czyja [= *tęęo, który jest w niewoli*] (2): *RejPos* 231; O niewolniku dyabelłki/ czyy o niewoley łwoiey/ á wychodź z mocy łzátáńłkiey *SkarKazSej* 692b.

W połączeniach szeregowych (2): á przeto złtawamy łię poddánemi łmierći/ zatráćeniu/ niewoley/ y okrućieńłtwu Szatánowemu. *BibRadz* *6v; *PowodPr* 62.

W przeciwstawieniach: »niewola ... wolność (7), wolná myśł« (8): *KromRozm III* D2; Ale gdy łie obaczyłz tu łtráćiłz niewolą/ Kiedy łobie odeymiełz włzeteczną łwáwolą. A wolney myłli łobie ná włyftkim nábędzylełz/ Gdy łpokoieł bez włyftkich trudnośći vliędzylełz. *RejWiz* 44v, 136v; *RejZwierc* 63v; *WujJudConf* 66v; *CzechRozm* A6v; Gdyż to nie móęe być żeby kto tym dwiema pánom/ iednemu w niewolą/ á drugiemu ná wolność wiodące^{mu}/ Moizełzowi á Chriřtułowi vłtułzyć mógł *CzechEp* 33; *PowodPr* 61.

W charakterystycznych połączeniach: *niewola doczesná* (2), *niepobożná*, *sroęa* (2).

Przysłowie: Wolność do złe^{ęo} łwá wolą y niewolą iefł. *PowodPr* 60 *marg.*

Zwroty: »w niewoli być [*u kogo*]« = *servituti esse Vulg* [*szyk zmienny*] (5): A gdje łrófłże więzyenie/ iedno gdy w niewoli/ V dyablá iefł/ iuż więc w tey wieży głowá boli. *RejWiz* 140v; *Leop Hebr* 2/15; Przeto choć tego żydowie do łiebie nie baczą/ áni łie zá niewolniki łmierći y piekłá poczytáią: iednáł w niewoli łą. *CzechRozm* 119; *GórnRozm* C2v, D.

»pod niewolą chować« (1): Cžęęo łię włyftkieęęo, nieco niektore odmieniłz, Antychriř trzyma, y pod tąż niewolą, ná ktorał Apółztoł wołal y nárzekał, ludzi zniewolone chowa *CzechEp* 410.

»niewolę ćierpieć szatańską« (1): Zálówał łię teę człowiek ię niewolą ćierpiál łzátáńłką y duchow złych/ ktorzy go trapili *SkarKaz* 488a.

»[*kogo*] mieć w niewoli« (1): Nędznełz to łkárby co ná łmáią w tey niewoli/ Mieć ie łtrách á niemieć teę łerce przez nich boli. *HistLan* E3v.

»(od-, po-, w)da(wa)ć (się) w niewolą« = *servituti addicere* Modrz [szyk zmienny] (6): Pokiś żyw/ á poki w tobie ducha zftáwa/ nie wdaway fię w niewolą żadnemu człowiekowi [*ne alienes te ipsum omni carni*]. *BibRadz Eccli* 33/21; *RejZwierc* 115v, 231v; *ModrzBaz* 133v; *LatHar* 144; który mię podawa w niewolą zakonowi grzechu [*et captivantem me in lege peccati*]/ który ięft w członkách moich. *WujNT Rom* 7/23.

»z niewolej oswobodzić (a. wyswobodzić)« [szyk zmienny] (2): iż się sftáło wielkie y ofobliwe dobrodźieyftwo Ludzkiemu narodowi od Páná Bogá/ który nas wyfwobodził z niewoley tyránná ciężkiego. *KuczbKat* 30; *CzechRozm* 30.

»podlec niewoli« (1): á iżby wyzwolił te/ ktorzy dla boiázni śmierci przez wftytek żywot podlegli byli niewoli [*obnoxii erant servituti*]. *WujNT Hebr* 2/15.

»niewolą przywieść (a. przywodzić)« (2): Abowiem ięliby kto niechciał pozwolić tego/ tenby wolność Chrześciánńką gubił/ á niewolą zakonu znou ná lud Chrześciánńki przywodził. *WujJudConf* 66v; *CzechRozm* 24v.

»trzymać w niewoli« (1): który [czart] iuż był wzyął takąową moc ná fwiecie/ iż trzymał w więzieniu á w niewoli fwoiey wftytek narod ludzki *LubPs* V6v.

»w niewoli więzić« (1): Ták/ iżbym kiedy chciał odstąpić złości/ co zaślepiwfzy/ w niewoli więziłá *GrabowSet* I3v.

»wpadać w niewolą« (1): Vchodząc niewoli od Krolá/ w padamy w niewolą v możnieyfzych. *GórnRozm* C2v marg.

»w niewolą wwieść« (1): Abowiem ftych fą/ ktorzy fye w domy wkradáya/ á wnyewolą w wodzą nyewyáftki [*captivas ducunt mulierculas Vulg* 2.Tim 3/6; y poimáne wiodą niewiaftki *WujNT*] obcyáżone grzechy/ ktore fye rozmaitym żądzom poddały *KromRozm I* B4.

»z niewolej wybawi(a)ć; wybawiony, wybawienie od niewolej« [szyk zmienny] (5;1:1): Tám wflyftko ftworzenye wybawyone będye od nyewoley zákáżenya [*liberabitur a servitute Vulg Rom* 8/21; będzie wyfwobodzone z niewolftwá fkáżenia *WujNT*]/ ku wolności chwały fynow bożych *KromRozm III* D2; *BibRadz* *6v; *RejPos* 19; *BiałKat* 196; *CzechRozm* 119; *ArtKanc* A16; Ale wolność Chrześcijánńka należy/ naprzód w wybawieniu od niewoli grzechow. *WujNT* 661.

»z niewolej wykupić« (1): y zá takąą vgodą wywiodł mię z wygnánia/ y z niewoley wykupił. *LatHar* 560.

»wyłamać się z niewolej« (1): BOgini/ która miłością fzáfuięfz [...] Zfolguy mi máło: owá fię wyłamię Z téy niepobożnéy niewoléy/ która mię Ták zfráfowálá/ że y zdrowia niémam *KochFr* 75.

»wypuścić, wypuszczony z niewolej« (1:1): Abowiem iuż będziefz wypufzczon z oney twárdości á z onoy niewoley drugiego zakonu/ pod którym záwždy w przeklęciu chodzili przodkowie náfzy. *RejPos* 47v, 33.

»z niewolej wyrwać« (2): *SeklKat* Tv; dałeś nam dziedzictwo ftrácóné króleftwá niebieskiego: dałeś nam fwobodę/ z nie woléy [!] wyrwawfzy nieprzyacielá náfzého. *BiałKat* 203v.

»wywieść (a, wywodzić) z niewolej« (2): Tak też to znamionowało iżes miał rodzaj ludzki wywiefc z niewoley dyabelskiej przez świętego fyna twego pana Iefuía. *WróbŻółt* aa4v; *BielKron* 36.

»wyzwolić, wyzwolenie z niewolej« (1:1): *ComCrac* 11v; á miał ie wybáwić á wyzwolić mocą á gwałtem obyczáíow fwiátá tego/ tylko s tey doczéłney niewoley ná fwiecie. *RejPos* 2.

»w niewolą (za)przeda(wa)ć« (8): Ten [*łakomieć*] w niewolą záprzedał y ciáło y dúfzê/ Acz z niemálą żáłością o tym mowić mułzê. *RejWiz* 173v, 106v; *RejPos* 248v; ácz to iuż nędzny żywot ktory fie w iáką niewolą dla rownego pożytku záprzedawa *RejZwierc* 38v, 37v, 165v, 166 *marg*, Bbb.

Wyrażenia: »cielesna niewolą« [*szyk* 2:1] (3): ábowiem ci/ gdy krew iuż chłódnąć/ á buiność przyrodzona wstawáć poczyňa/ iż dúfzá nie ták ieft obciążona cielesną niewolą/ iefli fie rozmiłuią piękności [...] tedy fie ifcie w tym nie záwiodą *GórńDworz* L12v; *CzechRozm* 119 [2 r.].

»ciężka niewola« (1): áby też wśyftkie śmutne ciéłszył/ z ciężkíey niewoley grzechow wybáwił/ przybytek fwoy w fercách ich ípráwił. *ArtKanc* A16.

»doczesna niewola« (1): *RejPos* 2 *cf* »wyzwolić z niewolej«.

»duch niewolej« (1): Rozmáithych rzeczy moc we wnętrzną zowie píłmo duchem/ iáko Páweł/ Duchem niewoley zowie moc onę y skuteczność Zakonu/ onę boiaśń y przełtrách/ wátpliwóść/ y róspácź kthorą czyni w fercach Zakon *GrzegŚm* 55.

»duchowna niewola« [*szyk* 2:2] (4): *CzechRozm* 119v; A mowiąc to o oney Affyryiłkíey/ iáko y o Bábitońskíey ludu Izráéłkíego ciéłśney niewoley/ duchem Prorockim iáko zwykł y z infzymi Proroki/ oznáymuie też y niewolą Duchowną/ przez ízáńá y grzech ná ludzi wprowadzoną *CzechEp* 153, 153, 154.

»niewola grzechu« (5): *BiałKat* 158v; że fie Chriřtus przed Zydy/ w grubych ciemnościách chodzącymi/ á niewolą grzechow ná łobie nołzácymi/ ná to być od Bogá połánym opowiedał/ áby tych coby do niego przyřzli ófwiecał/ á wierzących w fie z niewoley grzechu ówobodzał. *CzechRozm* 30; *ArtKanc* A16; *WujNT* 661.

»niewola szatańska, czartowska (a. czartowa), dyjabelska, duchow złych« [*szyk* 8:2] (4:3:2:1): *WróbŻółt* aa4v; *KromRozm III* A8v; *BibRadz* *6v; To też włáfná figurá náłzego wżywánia wielkíey wieczrzey Páná Kryřtuřá/ ná pámiątkę tę iż nas z niewoley czártowřkíey wywiódl. *BielKron* 36; *OrzQuin* Sv; A ízáńáńka ípráwá y vczynek iego ieft/ flúżyć grzechowi á być w niewoli ízáńáńkíey. *RejPosWiecz*² 93v, 93v; *SiebRozmyśl* A2v; *SkarKaz* 488a [2 r.].

»wieczna niewola« = *małżeństwo* (1): O y tyś nie wiele wygrał/ Ześ fie w wieczną niewolą wdał/ Zonác wśyftko z domu wlecze/ Dobrze cie miotłá nie fiece. *RejZwierc* 231v.

»niewola wielka« (2): A czwarta ieft/ niewola wielka/ [...] odiąwfzy im flowo Boże: że fie nie wolno w ich Kátholice z flowá Bożego o prawdzie zbáwienney wywiádowác *CzechEp* 234, 234 *marg*.

Szeregi: »błędy i niewola« (1): y dał mię Pan Bog wto nieřzczęście błędow y niewoley iáko widzićie. *SkarJedn* 403.

»niewola i przekłętwo« (1): iż przezeń on wąż chytry miał ftártą mieć głowę/ ktory ná náłze pierwfze rodzice/ y ná nas też potomřtwo ich/ niewolą/ y przekłętwo przywiódl *CzechRozm* 24v.

»niewola i przykrość« (1): ále zá on fráfunek o krzywdę Bożą/ wřługuie łobie łáłkę/ á niewolą onę y przykrość zpożytkiem zbáwiennym znořć może. *SkarŻyw* 294.

»służba i niewola« (1): Potrzebá tedy tego/ áby tá flúżbá y niewola ízáńáńka w nas byłá zepřowána/ á to przez mieřzkáięcego w nas Páná Kryřtuřá/ ktory ieft wieczna prawdá y żywot. *RejPosWiecz*² 93v.

»swawola i niewola« (1): *PowodPr* 60 marg cf *Przysłowie*.

»niewola a twardość« [szyk 1:1] (2): á nas iuż wypuścić s tey niewoley á s they twardości zakonu/ ktoremuchmy nigdy dofyć wczynić nie mogli. *RejPos* 33, 47.

»niewola a więzienie« [szyk 1:1] (2): *LubPs* V6v; Srogalz to iest niewola á ciężkie więzienie/ Kto prze márne pieniądze záprzeda sumnienie *HistLan* E3v.

W przen (3) :

Zwrot: »okuć w niewolą« (1): Swiniá w bárłogu/ Chłop w złym nałogu: Závždy íwá wolą/ Okuy w niewolą. *RejZwierc* 239.

Wyrażenie: »jarmzo niewoli« = *iugum servitutis* *PolAnt*, *Vulg* (2): *BibRadz Gal* 5/1; *SToyćie*: á nie poddáyćie íię znowu pod iármzo niewoley. *WujNT Gal* 5/1.

α. *Dobrowolne podporządkowanie się słusznym nakazom, prawu, także służba dla dobra państwa, społeczeństwa* (3) : á táka niewola iest prawdziwą wolnością/ gdy służył temu/ który przyrodzonym pánem náłżym iest *SkarKazSej* 677b, 693a marg.

W przen (1) : y w niewolą podbiiamy wízelki rozum pod posłuszeństwo Chrístufowe *WujNT* 2.*Cor* 10/5.

β. *Podporządkowanie się jakiemuś uczuciu, namiętnościom* (13) : Bogacz nie gdy chce idzye álbo iedzye/ Lecz tám kędy go potrzebá powiedzie. Owa gdy bogacz w niewoli nápoły/ W ten čás vbołższy rospuścza łokoły. *RejZwierc* 226v; *KochFr* 108; (*nagł*) Do iednéy (–) [...] Ty wíspómniawízy ná wíarę: rátuý mię w niewoli/ W któręý twarz závždy pała/ ferce zbytnie boli. *PudlFr* 62; *PudlDydo* A3.

W przeciwstawieniu: »wolność ... niewola« (1): Wolnością drudzy zowá/ Gdy glozn nie brzmi okowá/ Ia mowię że cíelefna buyność iest niewolą *RybGęśli* C4.

Zwroty: »by(wa)ć w niewoli« [szyk *zmienny*] (3): *RejWiz* 41v; *KochPieś* 22; Swáwolą ma Tyran/ który w niewoli íam v roskołzy będąc/ wíszyłtko to czyni/ co oná rofkázuie *GórnRozm* B3.

»dać się w niewolę [komu]« (1): Táke téż/ który piękny/ tylko dla głádkości/ Dał fy w niewolą: y tám prędko po miłości. *PudlFr* 76.

»wyrwać z niewoli« (1): Rátuy mię iáko możelz/ á wyrwi z niewoli: Niewiélz iáko niewdzięczna miłość w fercu boli *KochFr* 65.

»w niewolą záprzedać« [szyk *zmienny*] (2): íż íobie w onych trudnoścích á w onych pracach y fráfunokoch wiele czáfu żywotá íwego vkracza/ á nie íie ná przyíżyły čás nie rozmyíła/ iedno nędzney fortunie wíszytki íwe ípráwy y íam íiebie w niewolą záprzeda. *RejZwierc* 159v, 158.

»w niewolą zwodzić« (1): To tu iuż małz pírwízy znak niewolney miłości [...] Tá w niewolą zwodziłá krole y kfiázetá/ A práwie ná wízytek íwiát tá íey íieć rospiętá *RejWiz* 40.

e. *Brak wolności, uwięzienie ptaka lub zwierzęcia* (1) :

W przeciwstawieniu: »swoboda ... niewola« (1): íż ptak leci/ tám gdzie mu kázá/ á bywáiąc wiele kroć ná íwobodzie/ przedíę íie zá íię z láfá/ z włáfnego domu/ do pięści/ do dłuízcze/ do niewoley wroci *GórnDworz* Ffv.

2. *Niedola, udręka, uciążliwość, nieznośne, niechciane zdarzenie, położenie; malum* *Mącz* (40) : *WróbŻółt* R3v; A lepiej íż pálec boli Níłz wíłytko cíáło w niewoli *RejRozpr* F4v; Bowiem ty íwego

żywota Możełz vycz beż kłopotu A v mnie wżytko w niewoli Wfzak czo wfpomnię głowa boli *RejJóz* C8; *BielKom* G2 [2 r.]; *RejZwierz* 10; Malum, Trudność/ Szkoda Niewola. *Mqcz* 205b, 300d; Nie to niewola łążyć: ále łążyć temu/ Kto twych poług niewdzięczen/ to fye nawiętlzemu Niefczęściu równa *KochPieś* 5; á załz to nie niewola gdy v moich okien w nocy kto łtrzelá/ wola/ huczy/ pije/ wykrzyka/ trąbi w bębny kołáce/ á mnie łpác nie dopułcza? *GórnRozm* A3v; *GostGosp* 30; *CzahTr* Lv.

niewola komu (1): Ciężkać niewola kożdemu/ Służyć pánu niewdzięcznemu *BierEz* N2.

niewola czyja [= *tęgo, który znajduje się w niewoli; zawsze pron poss*] (4): *March*¹ A3v; *March*³ V2; A nákoniec tę trudność twoię/ w którąś fie był podał/ miało [*to święte plemię*] zá cię záłtąpić/ á onę niewolą twą ná fię wzyać *RejPos* 179; *BielSpr* 49v.

W połączeniach szeregowych (4): A gdy iuż co dáley to bárzyey wćiłk fie rozmagáł/ to ielst/ łmrod/ mor/ niewola/ głód táki iż ociec łynowi/ á łyn oycu z ręku wydzyerał łtrawę. *BielKron* 147; *RejPos* 135; *SkarŻyw* 477; á korzeń tych/ co o to niedbáli/ y rodzaj wżyzłtek ich/ kaźnią/ karánim/ y niewolą z łemie głáđzi. *OrzJan* 33.

W przeciwstawieniu: »niewola ... rozkosz« (2): rąbánie láfu ielst náłzá niewola/ á teras kołácyá rołkołz *BielSpr* 49v, 49v.

Przysłowie: Ktory człowyek plewami łyeie łwoię rołá/ táki nędzę bęđzye żáł y łwoię niewolą. *March*¹ A3v; Kto łeye plewy/ ten bęđzie żáł łwoię niewolą. *March*³ V2.

Frazy: »ćwiczy [kogo] niewola« (1): Nie mów ták iáko drudzy/ á co mnie do tęgo/ Bo nie wczás gdy iuż ćwiczý/ niewola káźdego. *RejZwierz* 109v.

»przypadła [na kogo] niewola« (1): Zá iego grzech [*Jadama*] przypáđłá ná nas tá niewola/ Iż my łámi s łwey mocy móżemy do złęgo/ A bez Páná nie móżem nic czynić dobrego. *RejWiz* 133v.

Zwroty: »[kogo] bronić od niewoley« (1): Ano to opák idzie przeciw Bożey woley/ Ktory kazał nędzniká bronić od niewoley. A ktoby chciał wypiláć koty w náłzym práwie/ Mogłby ie włáfnie náłzwáć páięcza łiec práwie. *RejZwierc* 244.

»mieć niewolą« (2): Ale iellí mię łmutną ciężkie rázy bołá/ Niemnieyłzá mam przed owym nędznikiem niewolą/ Co tu noc pole nocy płácze mi nád głowá/ Ani mi łpác dopułci łwá żáłołną mowá. *KochPieś* 29; Wołem łmierđzi/ áż mię iuż ciágnąc ręce bołá/ Bęđę ia miał podobno z tym łzkápá niewolą. *WyprPl* C.

»ku niewoli przywođzić« (1): krolowie Egipłcy [...] naprzod podatkami wielkimi/ potym robotami nieżnośnymi/ dręczyć ie [*naród Jakuba*] y łciłkác/ y ku nędzy á vbołtwu/ y wielkiey niewoli/ przywođzić poczęli. *SkarŻyw* 477.

»niewolą (u)ci(e)rpiec; cićrpiec w niewoli« [*szuk zmien*] (3;1): Czyrpiałam długo wniewoli Bo mie oba woczy kłoli. *RejKup* d6v; ci Portugálczycy/ nieukażá ná łwiát żádnęgo Korzenia nowego gdy przywożá s Kalekutu/ áż pierwey ono łpleśniáło/ łprochniáło/ zmocone/ łtháre/ wyprzedáđzą iáko chcá/ á thák dla ich łotrowłkiego łzyderłtwá wżyzłhká Europá niewolą cićрпи. *BielKron* 436v; *KlonWor* 60; A towarýłze twoi odpoczynek wolá/ Niżli táł tę ná morzu wćirpieć niewolą. *PudłDydo* B5.

Wyrażenia: »ciężka niewola« (1): *BierEz* N2 cf *niewola komu*.

»jasna niewola« (1): á zafz to nie iáfna niewola bydź w vftáwiczney boiáźni/ w vftáwiczney trwodze á nie moc áni ieść/ áni fpác helpiecznie. *GórnRozm* A3v.

»niewoli poddany« (1): A wřzakoż nie tylko ci co prácuią/ álbo co w bitwach bywáią/ álbo po morzoch pływáią fą tey [fortuny] niewoli poddáni/ iż śmierć tuż zá nimi dybie *RejZwierc* 159v.

»wielka niewola« (4): *SkarŻyw* 477; Bydź tedy w vftáwiczney trwodze/ á nie mieć vřpokoionej myśli/ wielka to niewola. *GórnRozm* A4; Y byľaby to wielka niewola/ żeby mię kto z mey Oyczyzny zegnác miał/ y kazał mi iáko ná kray światá pod Tátary. *GórnRozm* Mv, Cv.

Szereg: »nědza i niewola; nědza z niewolą« (1;1): *OrzQuin* B4; O kiedyż wřdy przyidzie koniec wřzytkich prac y fráfunkow? kiedyż będę wybáwion od ták rozmáitej nědze y niewoley? kiedyż będę bez wřzelkiej zawády/ y bez wřzego obciáżenia dufze y ciáľá? *LatHar* 602.

W przen (2) : Bo fćkád ią kolwiek pocźnieľz/ wřzędzye myľł w niewoli/ A coźkolwiek przypádnie/ przedfię głowá boli. *RejWiz* 192v; *RejZwierc* 109v.

3. Konieczność, przymus, nakaz; potrzeba; necessitas *Mqcz*, *Modrz*, *Vulg*, *JanStat*, *Cn*; *coactus* *Mqcz*; *coactio* *Modrz*; *scrvitus* *Vulg*; *compulsio* *Cn* (119) : oni zaś [...] tak wiele świąt wkościeľe bożem naczynili/ że ledwa niewięcy niľz dni powřzednich i fćkák ię niewolą święćić rofkazuia/ że tefz przeľtępcę ich/ na potępięnię i bezecność więczną iakoby heretiki i niezbożné ludzie ofádzaią *MurzNT* 56; A przetho yeľliby żadnem gořpodarzem nye był/ náuczyć go żoná y nyewola gdy mu przyprze/ á swyercze zá pyecem záľkwyerczą. *GliczKsiąż* P4v; *SarnUzn* B7; *GórnDworz* T6; *RejZwierc* 256v, 267; fą wolne a żadną niewolą nieśćiśnione namowy. A iáko Grekowie przy řwym Cefarzu Greckim y obecnym/ zniewoleni być mogli? *SkarJedn* 288; obacz iáką rádę náydowáľá tá S. Pánná: vřťá ľobie y wárgi chcác oberznąc/ gdy by zniewoloną od poháńcow czyľśtość tráćić miáľá/ y pewno by byľá vcźyniá w tákiej niewoli/ ktorey iey Pan Bog vchował. *SkarŻyw* 162; *MWilkHist* Iv; *GórnRozm* H3v; *PaxLiz* C4.

niewola czego (2): Bo ieľt dziś wiele takich którzy choc widzą ze tu pán Chrześćjanow řwoich i przed řwoiem przyściem poganow którzy weń v wierzyli/ niewolą żydowřkich ceremoniúi/ świąt i inřzych vřťaw takowych nieobciáżył *MurzNT* 56; Iż wierni fą wolni od niewoley zakonu/ ábo od potrzeby záchowania zakonu řťarego. *WujNT* 649.

W przeciwstawieniach: »niewola ... rozkosz, wolność« (2): Nie zakonći to/ nie niewolać to/ áleć to owřzem rofkofz á krotofilá á vmnożenie żywotá ná wřzem błogořľáwionego *RejZwierc* 256v; bo kto ták żyie iż ma zránione řumnienie/ za ktorem boiaźń gryść řerce iego muři/ ten nie w Wolności ieľt/ ále w niewoli y nie żyie iáko chce/ ále żyie iáko muři *GórnRozm* A3.

Przysłowia: Nyewolać wřřytkiego (yáko náľfy pořpolicye mowya) náuczy. *GliczKsiąż* P4v.

Ultimum et maximum telum necessitas, Potrzebá yeľt ořťátńia y naywięťľza przigodá/ to yeľt/ yáko my mowiemy potrzebá álbo niewolá zákon álbo żelázo ľámie. *Mqcz* 501c.

Frazy: »niewola docisnęła« (1): iż go áż niewola doćiřnęła do tego/ toż řie dopiro rzućił s řpráwami řwoiemi do Páńá řwoiego. *RejPos* 244.

»kiedy niewola« = *gdy potrzeba, z konieczności* (1): á wřdy nie dobre byľo [mięśo elephantowe]/ ále iż kiedy niewola muřiaľo dobre być. *BielKron* 452.

»tego żadna niewola nie była« (1): że też áczby tego żadna nyewola nyebyłá/ potrzebá nie przinagláłá/ przedfię mamká do dzyecyęcyá muśi być *GliczKsią* D2.

»niewola przypędziła; niewolą przypędzony« (1;1): Thego cżáfu kiedy niewola przypędziłá Kráková od Klepárzá opráwili Krákovácy Ráyce/ ták wáłow iáko murow y wież. *BielKron* 399v; Lecz iefliże powabiony/ niewolą przypędzony/ muśi fię bronić [*Qui si provocatus, necessitate cogitur se defendere*]/ może mieć wymowkę práwem przyrodzenia/ ktore moc mocą odeprzeć dopufzcza. *ModrzBaz* 63.

»przyszła [na kogo] niewola« (1): A gdy obległ Ieruzálem/ przyśłzá tá niewola ná nie/ iż fie muśieli poddáć *BielKron* 179v.

Zwrot: »w niewolą poddawać; pod niewolą poddany« = *przymuszać; przymuszony* (1;1): Aby fwoie ciáło włafne karał/ hánował/ y wniewolą ie poddawał *KrowObr* 63; *RejPos* 31v.

Wyrażenia: »prawna niewola« (1): A co gorłzego Sędziowie/ znáczny w tym abufum widząc/ dekretámi fwymi tego pomagáią. (*marg*) Gwałtowna wolność práwną niewolą pokárána. (–) *PowodPr* 64.

»wielka niewola« (1): Zagłow łtrzedz flác pod żyto kiedy lichtuią/ okrom wielkiej niewoli: bo drogi żagiel/ á zedrze go wnet. *GostGosp* 92.

Szeregi: »potrzeba albo niewola« (1): *Mącz* 501c *cf Przysłowia*.

»powinność abo niewola« (1): Gdzie téłz miał tę potrzebę/ pufzczać (*marg*) powinność abo niewolą opuścić (–) im na święto/ iedne^{go} [*Necesse autem habebat dimittere eis per festum unum*] *MurzNT Luc* 23/17.

»niewola i przygoda« (1): Tu przypomnieć słuźnie mam/ drugi/ tákże dziwny dowćip/ y wielkie męftwo ná obronę Bogu poślubionej czyftości w tákiej niewoli y przygodzie/ iednej zakonniczki/ o ktorej Polkie *Kroniki* pifzą. *SkarŻyw* 162.

»roskazowanie a niewola« (1): Iż poki dzyedzić máluczki ieft/ poty chodzi w rofkázowániu á w niewoli/ áż do lat fwoich. *RejPos* 33.

Wyrażenia przyimkowe: »aż do niewolej« (1): Gdy iuż v krefu bédziefz/ niżli go puścífz/ wley mu octu twárdego/ około iáiec/ á páchołęciu każ go trzymać áż do niewolej. *SienLek* 189v.

»od niewoli« = *w razie konieczności, potrzeby* (2): Proletarii, Nędzni/ Vbodzi ludzie [...] których też ná wojnę nie vziwano tilko od niewoli. *Mącz* 325a; *RybGęśli* B3v.

»z niewolej« (7): Ten kto z niewolej iuż muśi dobry być/ Iuż ten o flawę o cnotę niedba nic. *RejZwierc* 221v; gdy zniewolej w małżeńftwo pogániná Monárci światá iść muśiálá [*Hester*] *SkarŻyw* 153; *GosłCast* 56.

~ *W przeciwstawieniu*: »z dobrej wolej ... z niewolej« (2): Tuć fie więcż wfzytko łporzy gdy kto z dobrej wolej Czo od kogo przymuie ginie czo z niewolej *RejJóz* L4; Páście ile ná was należy/ trzodę Páná Kryftufowę/ pracą oniej máiąc/ nie zniewolej ále z dobrej wolej *KrowObr* 4v.

Wyrażenie: »z muszonej niewolej« (1): Bo rychleyby ze cnoty/ káždemu służyli/ Niż z mufzonej niewolej/ láiąc czołem byli. *RejZwierc* 51v.

Szereg: »z niewolej a z przymuszenia« (1): A czo z niewolej á s przymufzenia/ iuż kázde fercze vpáść muśi. *RejZwierc* 46. ~

»pod niewolą« (1): Tákże y my ktorzychmy fą włafni dziedzicy krolestwá niebieskyego [...] cbodzilihmy pod niewolą á pod frogofciá zakonu á pod gniewem Pánfłkim iáko fłudzy. *RejPos* 33.

»za niewolą« = *necessitate Jan Stat* (10): *GórnDworz* Ff4v; Iuż wfyfcy ledá zá liftkiem bieją/ á zá niewolą nos zwieśiwfzy po kąciech fie kryią. *RejZwierc* 46; One⁸⁰ fię też tu opufzczáć niegodzi/ iż tu znaydziefz kilka fłow nowych od nas zá niewolą wynáleżionych. *BudBib* B4, Bv; Zá niewolą [*invitus*] to czynię/ iż tu ná przykład dam w fáfiedztwie nam blińkie á stowárzyfzone krolestwo Węgierfkie *ModrzBaz* 127v; gđzie ácz zeznał fie/ iż Máćieią ránił/ wfzákże powiádał/ iż to zá niewolą przypędzony [...] vczynił *SarnStat* 620.

~ *W przeciwstawieniach*: »z dobrą wolą, dobrowolnie ... za niewolą« (2): á co dla nas [*Mesyjasz*] czynił y ćirpyał nye zá nyewolą yáka/ ále dobrowolnye *KromRozm II* d3; *KwiatOpis* A2v.

Przysłowie: Lepfzy chleb s fola z dobrą wolą/ Niżeli Márcypan zá niewolą. *KwiatOpis* A2v.

Zwrot: »za niewolą musi(e)ć« (2): Wfłfytki mężnie pokarał/ że fie vfłkromili Drudzy fie zá niewolą/ poiednać muśili. *KlerWes* Av; y dla tego zá niewolą muśili flepego Belę wybrać *BielKron* 353. ~

»po niewoli, po niewolej« = *wbrew swej woli, z kości, z musu; malo coactus Mącz, Cn; necessario, ex necessitate, non sponte Cn* [w tym: w rymie do „boli” (6), „woli” (3), „gwoli” (1), „kłoli” (1)] (48:5): Nie dziwuię fie śiekierze/ Iże me ćiało táko dzierze: Bo to czyni poniewoli *BierEz* L4, E4v, Kv, O4v; *LibLeg* 11/57v; *RejRozpr* D3v; A toć ieft czego ty fłowa vczą/ które mowią nadái policzka drugiego/ dái żupicę i fuknią/ idż poniewolei rć. *MurzNT* 21; *KromRozm II* n2; *RejZwierc* 139; [*Symplifyus papież*] Vftáwił áby ná káplánfłtwo żadny nie był poniewoli wybieran *BielKron* 161, 154, 228, 249v, 300v; Falsam gratiam inire, Po niewoli fie o cziyę łáskę ftáráć. *Mącz* 117a; Nihil facit nisi malo coactus, Nic nie czini yedno po niewoley/ álbo álifz yufz muśi/ áliż go dopędzifz yáko wołu do yármá. *Mącz* 205b, 34a, 205b; *GórnDworz* Cc; *RejZwierc* 59, 226; Ale wiefz żeć to czynię po niewoli [*ut scis necessitatem meam*]/ bo mię mierzi ten znák pychy ktory nofzē ná głowie *BudBib Esth* 14/15[16]; *KochPieś* 20; *GórnRozm* A3; teraz poniewoli w ták ciężkiéy niewolniczéy ćiemności/ żyć fprofnie bez práwá *OrzJan* 30, 31.

~ *W przeciwstawieniach*: »z dobrej woli (3), z (dobrej) chęci (2), z dobrą wolą (2), po dobrej woli (2), po (swej) woli (2) ... po niewoli« (11): ya mwfche tam yechacz nie poswey woły ale po niewoly *LibLeg* 11/48; *MurzHist* G2; Lepfzyć pacierz ieft po dobrej woli/ Niż s kęfym wárkoczem poniewoli *BielKom* G4; lecz wolę powoli/ Zárázem fie odgniewáć/ niżli poniewoli. *RejFig* Aa7v; *KuczbKat* 380; *RejZwierc* 167; Ale fádow ábo Praw/ przeciwo tym ktorzi z drogi dobrych obyczáiw vftąpili/dla tego vżywáią/ áby wfđy oni po niewoli [*coacti*] to czynili/ czego z dobrej woli fwey/ á zá powodem vcćiwyeh obyczáiw czynić niechćieli. *ModrzBaz* 4v; Będá mu wfzytcy posłufzni z chęci á nieponiewoli [*Parebunt ei omnes non inviti*] *ModrzBaz* 23v; *KochFr* 29; Wiedząc że to z dobrej woley káżdego ma być/ á nie poniewoli. *WerKaz* 302; *GosłCast* 73.

Przysłowie: By możny baczył chudego Wfłfytko by vdziáłał z niego Ale gdy co poniewoli Przydzie czynić głowá boli *RejRozpr* I4.

Zwrot: »po niewoli musieć« [*szyk zmienny*] (14): *LibLeg* 11/48, 168v; *RejJóz* E3; Bo tám muśi [*dziecię*] poniewoli tzytáć od oycá kłámce Dyablá wymyfłone plotki/ Reguły/ y Legendy y infze Mnifkie zabobony. *KrowObr* 149v; Obrus przed nim rzezali/ talerz nożmi kłoli Ieśli niechćiał ufłąpić/

muśiał poniewoli. *KochSat* B2; A przetho dobrze ono mowi Socrates *in Platonis Phaedone* około rośkofzy á boleści/ iż one poľpoľu człowiekowi nigdy nie przychodzą/ ále gdy człowiek iedno s tych przymie/ thedy y drugie poniewoli wziąć muśi *GórnDworz* H8v; *RejZwierc* 13; ále go [*Adama*] też od wieku ná zátrocenie przeżyźzał/ á tak on poniewoli zgrzeźzyć muśiał. *WujJud* 217v, 230v; zgwałczony zośtaie Koronny pokoy/ w czym nie tylko oney oľbie co poniewoli iednáć fię muśiaľá/ ále wśyťkiey Rzeczypoľpolitey bez práwie/ á wielka krzywdá fię dzieie. *GórnRozm* K2, Kv; *GórnTroas* 42; Chćę myśľá fię nád wśyťkie rzeczy źiemśkie podnieść/ á po niewoli muźę ćiaľá mego potrzebom űuźyć. *LatHar* 603; *PowodPr* 83.

Szeregi: »poniewoli i z bojaźnią« (1): ktoryc [.] rośkazaľ izby śie vćiekaľ do niego [*do Boga*]/ nie poniewoli y z boiaźnią/ iáko wićc űługá idźie do Pána/ ále z dobrá wolá y beśpiecznie/ iáko űyn do Oycá. *KuczbKat* 380.

»poniewoli a z musu« (1): ábowiem iż złe/ przeciwnie ieť dobremu/ á dobre złemu/ poniewoli/ á z muľu/ iedno drugie dla they przeciwności przyrodzoney wľpierać/ á krzepczyć muśi *GórnDworz* H8.

»poniewoli i z przeciwanim« (1): á zaś/ ktorzy poniewoli y z przeciwanim taką mćkę ćierpiá/ wśyťtek pożytek Doľyć vcźynienia tracá *KuczbKat* 225.

»z strachu a poniewoli« (1): Bo ten co s űtráchu á poniewoli muśi dobrym być/ iuź ieť niewolnikiem *RejZwierc* 13. ~

»poniewoli, poniewolej« = *gwałtem, przemocą* (10:3): Oćiec pry corkę miľowaľ/ Wićc żonę do miáľta pośłaľ: A tak gdy tylko z łámá byľ/ Poniewoli corkę zgwałćiľ. *BierEz* Hv; *RejJóz* B2v; *MurzHist* O; gdzie Swatopľuh Krol chćiaľ zebráć woľko/ á poniewoli krźcić Czechy ále go zász łtego Borzywoy hamowaľ. *BielKron* 322; Invitum extrudere, Po niewoley wypchnáć. *Mącz* 467a; *BielSpr* 58; nie tego kogoby chćieli/ chocia też y godnego/ obieráia/ ále kogo iym iákoby po niewoli wtráćá [*qui eis obtrudatur*]. *ModrzBaz* 26; Rochmidę też poniewoli łobie wziáľ w małżeńśtwo *StryjKron* 130; FOľguiáć Abram żonie/ tudźieź Boźey woléy/ Wygania mátkę z űynem z domu poniewoléy *KochMRot* C2v; *WujNT* 329.

~ *Zwrot*: »po niewoli przypędzáć (a. przypędzić« (3): Acźkolwiek łá űławnieyśzy y z lepśzá pochwaľá Hetmáni [...] ktorzy łrogościá práwá áľbo vľtáwy/ ná poľűuźeńśtwo po niewoli przypędzáia. *BielSpr* 26, b4, 40v. ~

»przy niewoli« = *z musu* (1): Rad byľ onych grufzek dopadľ/ Przy niewoli wizytki poiadľ. *BierEz* P.

W przen (1) : Płáć/ áľbo nie płáć/ z drógi űwéy nie zidźie Boľkie przeżyźrenie/ próżno śie kto zdźiera: Niewola ćiągnie/ choć kto nie rad idźie. *KochFrag* 18.

4. *n-pers w alegorii* (1) : Tedy on mľodźzienietz bęďáť cięľzko zranioⁿ a zbit/ wźięť ieť w dóm niektoręgo gośpodárza/ ktorego zwáno Niewolá *ForCnR* D2.

Synonimy: **1.a.** *brzeźię, jarzmo, jęctwo, pojmanie, więzienie*; **b.** *jarzmo, jęctwo, pęta, poľon, uwięzienie*; **a.** *jęctwo, pojmanie, więzienie*; **c.** *jarzmo, swawola, tyrannija*; **2.** *trud, udręczenie*; **3.** *gwałt, mus, obowiázek, potrzeba, przymus, przymuszenie*.

Cf **NIEWOLENIE, [NIEWOLEŃŚTWO], NIEWOLNOŚĆ, NIEWOLSTWO, WOLA**

AKtt, TG